

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь — магістр

на тему:

**«Публічні бібліотеки як простір адаптації внутрішньо переміщених осіб:
культурні послуги, соціальна інтеграція та психоемоційна підтримка»**

Виконала: студентка 2-го року навчання

Спеціальності 054 Соціологія

Половко Анна Владиславівна

Наукова керівниця: Мажак І. М., к. соц. н.,
доцентка кафедри соціології НаУКМА

Рецензент/ка:

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою _____

Секретар/ка ЕК: _____ «__» _____ 2025 р.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження бібліотек як соціальних інституцій у контексті криз і відновлення.....	6
1.1 Бібліотеки як соціальні інституції: соціологічні підходи та теоретичні концепції.....	6
1.2 Бібліотеки як простори психоемоційного відновлення, пам'яті та інтеграції: уроки світового досвіду.....	20
1.3 Функції бібліотек як агентів змін в умовах війни в Україні.....	28
<i>Висновки до розділу 1.....</i>	<i>42</i>
Розділ 2. Загальні теоретичні моделі соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб й український досвід.....	44
2.1 Теорії адаптації та мобільності в умовах повсякдення.....	44
2.2 Соціальна інтеграція ВПО крізь призму бар'єрів і ресурсів.....	47
2.3 Особливості процесів внутрішнього переміщення в Україні.....	49
<i>Висновки до розділу 2.....</i>	<i>56</i>
Розділ 3. Соціальна й культурна роль бібліотек в адаптації внутрішньо переміщених осіб.....	58
3.1. Методологія та емпірична база дослідження.....	58
3.2 Результати емпіричного дослідження культурної та соціальної ролі бібліотек у житті ВПО.....	64
3.3. Практичні рекомендації щодо підтримки ВПО через діяльність публічних бібліотек.....	75
<i>Висновки до розділу 3.....</i>	<i>78</i>
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми. Упродовж останніх років Україна пережила глибокі суспільні трансформації, спричинені повномасштабною війною. Вони змінили не лише географію проживання мільйонів людей, але й спосіб їхнього буття у світі. Вимушене переміщення стало викликом як для держави, так і для людей, змушених його переживати. Окрім складнощів з матеріального боку, це стало травматичним досвідом, що супроводжується втратою соціальних зв'язків, почуття стабільності, власного місця у спільноті. У таких умовах постає потреба в опорних структурах - просторах, які можуть стати основою для стабілізації та інтеграції у нове середовище. Однією з таких структур є публічні бібліотеки.

Попри традиційне уявлення про бібліотеки як інституції збереження знань, у кризові часи вони дедалі частіше постають як багатофункціональні простори взаємодії, турботи й підтримки. Публічна бібліотека здатна бути більше, ніж місцем для читання. У країнах, що пережили кризу чи конфлікти, публічні бібліотеки можуть відігравати ключову роль у процесах адаптації та інтеграції переміщених осіб. Бібліотеки стають важливими соціальними інститутами, які забезпечують доступ до культурних послуг, освіти, інформації, а також підтримують психоемоційний стан людей, що опинилися в нових умовах.

Проблема дослідження. У контексті війни та післявоєнного відновлення в Україні дослідження ролі публічних бібліотек як простору для соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є важливим для розуміння їхнього потенціалу в процесах соціального, культурного та психоемоційного відновлення.

Аналіз ролі бібліотек у соціальній інтеграції ВПО допоможе виявити як найефективніше використовувати потенціал цих інститутів для підтримки вимушено переселених людей і сприяти їхній адаптації до нових умов життя. У центрі уваги дослідження - досвід ВПО, які користуються бібліотечними послугами у Києві та Київській області.

Метою дослідження є аналіз ролі публічних бібліотек як соціальних інституцій у процесах адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні. Дослідження зосереджене на вивченні функцій бібліотек у наданні культурних,

освітніх та соціальних послуг, їхньому впливі на психоемоційне відновлення ВПО та підтримку їх соціальної інтеграції в нових громадах.

У дослідженні поєднано теоретичний аналіз соціологічних концепцій з емпіричними даними - інтерв'ю з ВПО та аналізом відкритих джерел. Це дозволяє не лише описати феномен, але й сформулювати практичні рекомендації, що можуть бути корисними для бібліотекарів, культурних політик, а також дослідників, зацікавлених у темі культури в умовах війни і кризи.

Таким чином, ця робота - це спроба подивитися на бібліотеку очима тих, хто опинився в ситуації втрати дому, і побачити в ній не тільки установу, а й можливість. Можливість відновлення, співпричетності та культурного життя, яке триває, навіть у найтемніші часи.

Об'єктом дослідження є публічні бібліотеки як соціальні інституції.

Предметом дослідження є процеси адаптації та інтеграції ВПО через надання бібліотеками культурних, освітніх та соціальних послуг.

Завдання роботи.

- Визначити основні соціологічні підходи та теоретичні концепції, що дозволяють інтерпретувати бібліотеки як соціальні інституції.
- З'ясувати можливості бібліотек як просторів психоемоційного відновлення та соціальної взаємодії на основі міжнародного досвіду.
- Виокремити культурні, освітні та соціальні функції бібліотек в умовах війни в Україні.
- Обґрунтувати, як концепції адаптації та мобільності в повсякденному житті пояснюють досвід ВПО.
- Виявити основні ресурси соціальної інтеграції та ключові бар'єри, з якими стикаються ВПО в нових громадах.
- Систематизувати соціокультурні особливості внутрішнього переміщення в Україні, включаючи траєкторії, масштаби та типові риси досвіду ВПО.
- Узагальнити основні форми культурної та соціальної залученості ВПО до бібліотечного простору на основі якісного емпіричного дослідження.

- Оцінити вплив бібліотечних заходів та послуг на психоемоційне благополуччя і соціальну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб.
- Розробити практичні рекомендації для удосконалення бібліотечних практик, спрямованих на підтримку адаптації, інтеграції та емоційної стабілізації ВПО.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БІБЛІОТЕК ЯК СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У КОНТЕКСТІ КРИЗ І ВІДНОВЛЕННЯ

1.1. Бібліотеки як соціальні інституції: соціологічні підходи та теоретичні концепції

У сучасному суспільстві бібліотеки дедалі частіше розглядаються не лише як центри зберігання знань, а й як активні соціальні інституції, що впливають на згуртованість громад, формування ідентичностей, розвиток культурного й соціального капіталу та соціального включення. Їхня роль виходить за межі суто освітньої чи культурної функції. Бібліотеки стають просторами зустрічей, солідарності, відновлення та підтримки, особливо під час суспільних криз, таких як війна чи масові переміщення населення. У цьому контексті соціологічне осмислення бібліотек дозволяє побачити їх як важливий елемент соціальної структури та взаємодії.

У цьому підрозділі було розглянуто, як різні соціологічні парадигми пояснюють значення бібліотек, а також які теоретичні концепти є підходящими для їхнього вивчення як соціальних інституцій.

Аби забезпечити чіткість подальшого аналізу, варто зупинитись на визначенні основних понять.

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» фігурує наступне визначення:

«Бібліотека - інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки» (Верховна Рада України, 1995)

За значенням бібліотеки поділяються на:

- всеукраїнські загальнодержавного значення (національні, державні);
- республіканські (Автономної Республіки Крим);
- обласні;

- міські;
- районні;
- селищні;
- сільські.

За змістом бібліотечних фондів бібліотеки є:

- універсальні;
- галузеві;
- міжгалузеві.

За призначенням бібліотеки поділяються на:

- публічні (загальнодоступні), у тому числі спеціалізовані для дітей, юнацтва, осіб з фізичними вадами;
- спеціальні (академії наук, науково-дослідних установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій).

Окрему увагу варто приділити публічним бібліотекам, що функціонують у відкритому доступі для громади. Саме завдяки своїй доступності та відкритості для всіх соціальних груп вони мають великий потенціал бути корисною кожному члену суспільства і суспільству загалом.

Отже, можна визначити, що публічна бібліотека – це бібліотека, що забезпечує рівні можливості доступу до інформації, знань, культурних цінностей усіх верств населення.

Ашаренкова (2006) виділила декілька ознак, які характерні для публічних бібліотек. Перша і чи не найважливіша - загальнодоступність, тобто публічна бібліотека має обслуговувати всі верстви населення. Також науковиця зазначила такі ознаки, як універсальність; надання базових бібліотечних послуг безкоштовно; задоволення загальноосвітніх, професійних, культурних потреб. Окрім цього, діяльність має бути орієнтована переважно на потреби жителів місцевої громади, де знаходиться бібліотека.

Ці ознаки перегукуються з визначенням ЮНЕСКО, де зазначено, що публічна бібліотека – це установа, що знаходиться у конкретній місцевості, задовольняє

потреби конкретної місцевої громади і діє в умовах життя такої громади ((Koontz & Gubbin, 2010)

З огляду на визначення бібліотеки та її суспільне призначення, буде доцільним розглянути бібліотеку як соціальний інститут, що виконує важливі функції в системі соціальної організації.

Соціальні інститути - це стійкі види соціальних взаємодій, які склалися історично, самовідтворюються і задовольняють певні життєво важливі потреби людей. (Танчин, 2005)

Еміль Дюркгейм розглядав соціальні інститути як механізми підтримки соціальної солідарності та відтворення суспільної структури через упорядкування ролей, норм і зразків поведінки (Норт, 2000)

Поняття "соціальний інститут" увів у науковий обіг Герберт Спенсер (1876), а також запропонував одну з перших його класифікацій, де виділив такі основні соціальні інститути:

- **Сімейний**, який забезпечує опіку над дітьми, їхнє виховання, соціалізацію та впорядкування сімейного життя;
- **Обрядовий**, що визначає звичаї та обряди й регулює повсякденну поведінку людей;
- **Політичний**, відповідальний за організацію та розподіл влади в суспільстві.
- **Релігійний**, який сприяє згуртуванню суспільства та встановленню моральних норм і принципів;
- **Економічний**, що регулює соціальні відносини у сфері виробництва, розподілу та споживання матеріальних благ і послуг.

Норт (2000) зазначає, що соціальний інститут - це організована система зв'язків та соціальних норм, правил, що об'єднує найбільш значимі суспільні цінності і процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. В даному випадку суспільні цінності тут розуміються як ідеї та завдання, суспільні процедури – стандартизовані зразки поведінки в групових процесах, а система соціальних зв'язків – набір ролей та статусів, завдяки яким ця поведінка здійснюється і утримується в певних межах.

Соціальні інститути відіграють роль стабілізаторів суспільних відносин, регулюючи та стандартизуючи поведінку індивідів. Їх основне призначення полягає в задоволенні матеріальних і духовних, особистих і суспільних потреб членів суспільства у конкретних історичних умовах розвитку. Кожен інститут має власну структуру, яка включає визначення цілей і сфер діяльності, функцій, норм, цінностей, символів, ролей і статусів, а також засобів досягнення цілей. Наявність такої впорядкованої системи забезпечує задоволення базових потреб людей, сприяє врегулюванню конфліктів і підтримує соціальну рівновагу. (Литовченко, 2013)

У дослідженнях вітчизняних та західних науковців значна увага приділялася вивченню функцій соціальних інститутів і їхнього впливу на формування певних якостей особистості, особливо в періоди суспільної дестабілізації та трансформацій. Наприклад, Еміль Дюркгейм (1991) у своїй концепції визначав основними інститутами державу, сім'ю, мистецтво, релігію та мораль; Торстейн Веблен - державу, сім'ю, право та приватну власність (2017); Чарльз Райт Міллс - корпорації, армію та державу (2019).

Спільною рисою більшості підходів є акцент на здатності соціальних інститутів організовувати суспільне життя, інтегрувати соціальні суб'єкти та підтримувати соціальний порядок.

Для глибшого розуміння специфіки бібліотек як особливого типу інституцій варто звернутися до характеристик, що описують функціонування бібліотеки як соціокультурного закладу:

1. **Бібліотека як соціокультурний інститут** слугує збереженню і систематизації писемної культурної спадщини суспільства.
2. **Бібліотека як центр громадянського виховання** сприяє взаємодії особистості із суспільством.
3. **Бібліотека як частина системи соціального обслуговування** є посередником у сфері послуг, які надають державні та недержавні організації.
4. **Бібліотека як заклад культури** надає можливості залученості до культурного життя спільноти і доступ до гуманітарних знань в цілому

5. Бібліотека як соціальний заклад створює можливості для проведення дозвілля та відпочинку (Матвійчук, 2010).

В межах теоретичного аналізу, насамперед було розглянути функціоналістський підхід Талкотта Парсонса (2013), у межах якого бібліотеки розглядаються як важливі соціальні інститути, що сприяють стабільності та інтеграції суспільства, виконуючи функції передачі знань, підтримки цінностей і забезпечення соціальної взаємодії.

У повсякденному житті бібліотеки виконують низку завдань:

- **формування звичок читання** за допомогою читальних залів, книжкових клубів та заходів,
- **соціальне навчання**, проводячи освітні програми, тренінги та лекції,
- **інтеграція різних соціальних груп** через створення інклюзивного середовища.

Таким чином, бібліотеки є важливими інститутами, що забезпечують соціальну інтеграцію та передачу культурних цінностей у суспільстві. (Парсонс, 1998)

Якщо поглянути на бібліотеку через призму символічного інтеракціонізму Блумера (1986), то вона постає не просто як установа з чітко визначеними функціями, а як живий соціальний простір, у якому значення формуються в процесі взаємодії. Люди приходять сюди з різними очікуваннями, досвідом і потребами - і через розмови, участь у подіях, навіть через спільну присутність змінюють своє сприйняття цього місця. Для когось бібліотека це тиша й зосередженість, для когось - підтримка і безпека, для когось - нові знайомства чи відчуття приналежності. Її значення не задане наперед, Воно створюється і переосмислюється кожного разу, коли людина вступає у контакт із простором, з іншими людьми або з самою собою в цьому просторі.

Згідно з концепцією «вистави себе» Ервіна Гофмана (2002), бібліотека постає як сцена соціальної взаємодії, на якій кожен учасник - і бібліотекар, і відвідувач - виконує певну роль відповідно до очікувань ситуації. Бібліотекар у цьому контексті виступає не лише як технічний працівник, а як посередник між інституцією та громадою. Він орієнтує, підтримує, створює атмосферу довіри. Відвідувач, залежно від обставин, може приміряти на себе різні соціальні ролі: учня, дослідника, батька, спостерігача чи активного учасника подій. Важливу роль відіграють повсякденні практики - такі як

поведінка в читальній залі, комунікація з працівниками, участь у заходах. Усе це відбувається в межах повсякденного ритуалу, який, за Гофманом, має не лише практичну, а й символічну функцію. Навіть буденні дії, такі як дотримання тиші, очікування в черзі чи короткий обмін фразами - підтримують соціальний порядок і задають рамку взаємної поваги. (Goffman, 2017)

Вейн Віганд (2015) підкреслює, що традиційне уявлення про бібліотеку як "місце книг" є надто обмеженим. Натомість він пропонує аналізувати бібліотеку як "місце людей". Це простір, у якому відбуваються зустрічі людей, побудова зв'язків тощо. Бібліотека стає платформою для "м'якої соціалізації" - процесу, в якому індивіди інтегруються у спільноту через спостереження і взаємодію.

Щоб глибше зрозуміти роль бібліотеки, важливо звернути увагу не тільки на взаємодії, а й на сам простір, на те, як він створюється, сприймається і впливає на досвід.

Одним із ключових підходів до розуміння бібліотечного простору є концепція «третього місця», запропонована Реєм Олденбургом (1989). У його теорії перше місце - це дім, друге - робота або навчання, а третє - місце для дозвілля та неформальної взаємодії. "Третє місце" характеризуються доступністю, нейтральністю, неієрархічною атмосферою, регулярністю зустрічей та загальною гостинністю.

Бібліотека, особливо в умовах постіндустріального суспільства, відповідає цим критеріям: вона є відкритим, інклюзивним середовищем, де індивіди з різним соціальним статусом мають змогу перебувати у спільному просторі на рівних умовах.

Якщо подивитися на бібліотеку через теорії Анрі Лефевра, то стає зрозуміло, що вона - це не просто будівля з книжками, а багатовимірний простір. З одного боку, це сприйнятий простір (*spatial practice*), або простір дій - те, як ми щодня ним користуємося, куди заходимо, як пересуваємося між полицями, де зупиняємося, з ким говоримо. З іншого - це задуманий простір (*representations of space*), або простір уявлень - те, як бібліотеку задумують і описують - як осередок культури, тиші чи інформаційної підтримки. І, нарешті, є пережитий простір (*representational space*), або простір відчуттів - той, що формується через досвід, символи й почуття. Для когось бібліотека - це прихисток, для когось - місце тиші чи пам'яті, а для когось - точка

входу в нову спільноту. І саме у цьому поєднанні щоденних практик, уявлень і переживань народжується жива суть бібліотеки як соціального простору.

Бібліотека як простір «прожитий» користувачами постає місцем, де перетинаються різні ритми життя, культурні коди, способи взаємодії з інформацією. (Lefebvre, 1991)

Питання просторової справедливості (spatial justice), яке розвивається в рамках критичної урбаністики, також є релевантним для аналізу бібліотек як соціальних інституцій. Просторова справедливість стосується того, наскільки рівномірно та інклюзивно розподілені можливості доступу до ресурсів, послуг і соціального капіталу в міському або регіональному контексті. Наявність або відсутність бібліотеки у конкретному районі, її доступність для різних соціальних груп, відчуття включеності чи навпаки виключення з суспільства - усе це виявляє просторові форми справедливості або нерівності. Те, як облаштовано простір, хто ним реально користується, які правила в ньому діють і як про нього говорять. У такому підході бібліотека стає не нейтральною установою, а активним учасником формування більш справедливого чи несправедливого соціального порядку. (Soja, 2013)

Розташування бібліотек, доступність, зручність графіку, інфраструктура для осіб з інвалідністю, мовна інклюзивність - все це має ключове значення для забезпечення рівного доступу до культурного й освітнього капіталу. У громадах із низьким рівнем соціального розвитку бібліотеки нерідко стають єдиними точками доступу до базової інформації, освіти та культурної залученості.

У контексті України питання просторової справедливості бібліотек набуває значення як осередку турботи і відновлення для постраждалих від війни регіонів. Бібліотека може бути єдиним відкритим публічним простором у громаді, де можлива неформальна освіта, відновлення соціальних зв'язків та культурна діяльність.

У ХХІ столітті бібліотека дедалі частіше постає не лише як місце збереження знань чи нейтральний простір взаємодії, а як активний агент соціальних змін. Це нове розуміння бібліотеки ґрунтується на сучасних соціологічних концепціях, що акцентують на динаміці практик, гнучкості інституцій та ролі знання в мережевому суспільстві.

Елізабет Шов, Міка Пантцар і Метт Вотсон (2012) пропонують розглядати повсякденне життя через призму соціальних практик як комбінацій трьох взаємопов'язаних елементів: матеріальних об'єктів, компетенцій та соціальних значень. Практики не існують самі по собі. Вони тримаються саме на цих зв'язках, і змінюються, коли змінюється хоча б один із компонентів.

Практика «ходити до бібліотеки» складається з трьох взаємопов'язаних елементів: матеріальних об'єктів, такі як будівля, полиці, книги, комп'ютери, компетенцій - уміння шукати, орієнтуватися, читати, користуватися каталогами та соціальних значень, тобто уявлення про бібліотеку як безпечне місце, простір тиші, навчання або спільноти. Саме ця комбінація, те, як ці три частини сходяться разом у конкретному досвіді і створює саму практику. Якщо хоча б один елемент змінюється або випадає, наприклад, зникає фізичний доступ, з'являється нова технологія або втрачається відчуття приналежності, змінюється і все те, як бібліотека проживається у повсякденному житті. І навпаки, нове поєднання може створити нові практики, нові зв'язки і нові сенси - навіть у давно знайомому просторі. (Shove, Pantzar, & Watson, 2012)

Мануель Кастельс у концепції мережевого суспільства описує трансформацію соціальних структур під впливом цифрових технологій. У цій парадигмі знання, інформація та комунікація стають ключовими ресурсами, а інституції, які здатні ефективно включатися в інформаційні мережі, - головними агентами впливу. (Castells, 1996)

У цьому контексті бібліотека постає як гібридна установа, яка поєднує фізичну присутність і цифрову інфраструктуру. Вона виконує функцію посередника між індивідом і складною інформаційною екосистемою: надає доступ до відкритих баз даних, навчає користуватися джерелами, підтримує цифрову інклюзію, особливо для вразливих груп населення. Бібліотеки у цифрову добу відіграють ключову роль у забезпеченні інформаційної рівності, що є передумовою участі в суспільному житті. У бібліотеках також народжуються локальні цифрові практики: створення онлайн-архівів, медіастудій, краєзнавчих мап.

Важливою здатністю бібліотек у сучасних кризових контекстах, такі як війна, пандемія, масові переміщення, соціальна поляризація, бібліотеки є резилієнтність - вміння адаптуватися до нових умов, підтримувати соціальну згуртованість і діяти як місця соціального відновлення.

Як показує досвід бібліотек в Україні під час повномасштабної війни, багато з них перетворилися на центри допомоги, психологічної підтримки, неформальної освіти, простори для волонтерства, арт-терапії чи просто теплі місця для спільнот. Вони слугували точками соціальної стабільності і довіри в умовах дезінтеграції інших інституцій. Ці функції були реалізовані завдяки гнучкості, локальній автономії та здатності працювати з уявленнями про спільне благо.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що в контексті сучасних соціальних змін бібліотека є не лише інституцією, яка транслює знання, але і актором соціального переходу - від стабільності до змін, від ієрархічної моделі до мережевої, від споживання до творення сенсів.

Одним із важливих аспектів сучасного розуміння ролі бібліотек є їхня здатність накопичувати і підтримувати соціальний капітал, що потребує окремого теоретичного аналізу.

Соціальний капітал, який розуміється як нематеріальні суспільні цінності, доступні через мережу зв'язків, є фактором розвитку суспільства та покращення якості життя. Це допомагає усунути економічну нерівність і запобігти бідності та соціальній ізоляції, стимулювати соціальний і регіональний розвиток, громадянську позицію та соціальну залученість і розбудовувати громадянське суспільство, а також місцеву та регіональну ідентичність. Багато з цих завдань можуть виконувати бібліотеки, які, окрім надання доступу до інформації, можуть також пропонувати низку послуг, пов'язаних із соціальними потребами.

П'єр-Фелікс Бурдьє (1986) крім соціального капіталу, виділив економічний, символічний та культурний капітали.

Економічний капітал можна розглядати як доступ до фінансових та нематеріальних ресурсів.

Символічний капітал – це здатність надавати сенс поведінці, характеристикам та об'єктам. Символічний капітал має підтримувати процес прийняття рішень, допомагаючи визначати, що є цінним для особи, у що варто вкладатися, а що, навпаки, є неважливим і може бути проігнороване.

Культурний капітал, у свою чергу, складається з певних знань, навичок, компетенцій, набутих індивідом, пов'язаних із його культурним розвитком, звичками, поведінкою та соціальними манерами, а також із гарним смаком, елегантністю, знайомством з високими формами мистецтва та читанням книг – так званою культурною спадщиною, яку люди отримують із середовища, в якому зростають, і яка підлягає процесу соціального розподілу.

Бурдьє розглядав соціальний капітал як благо, яке значною мірою є спадковим і недоступним для осіб, що перебувають поза певними колами. Такі кола, наприклад, родини, спільноти тощо надають своїм членам цінні контакти, нематеріальні ресурси, знання, виховання, елітну освіту тощо. Це може призводити до поглиблення соціальної нерівності та поділу суспільства на середовища, багаті на ресурси, якими вони можуть ділитися зі своїми дітьми, друзями тощо, забезпечуючи їм «хороший старт у житті», та середовища, які не мають доступу до цінного капіталу, що змушує їхніх членів самотійно здобувати цей капітал, що є складним завданням ((Bourdieu & Wacquant, 2001)

Бурдьє вважав суспільства непослідовними, поділеними на еліти, що мають доступ не лише до економічного, а й до культурного капіталу, включно з доступом до елітних шкіл, асоціацій та подій, і маси, позбавлені таких ресурсів. Бібліотеки як публічні та загальнодоступні інституції можуть певною мірою компенсувати нестачу доступу до культури та освіти в сім'ях. Крім того, нині бібліотеки часто розглядаються як можливі каталізатори розвитку локальних мереж підтримки, які пропонують допомогу членам місцевих спільнот. У цьому сенсі бібліотека може бути місцем зустрічей і співпраці для мешканців, студентів, професіоналів, які прагнуть налагодити контакти та співпрацю з іншими. Наразі бібліотеки активно залучаються до різних освітніх проєктів, як через власний персонал, так і через волонтерів, які бажають допомагати іншим, наприклад, дітям, що потребують допомоги в навчанні,

іммігрантам, які хочуть адаптуватися у новій спільноті, літнім людям, які мають труднощі з використанням нових технологій.

За Джеймсом Коулманом (1988) можна сказати, що бібліотеки є частиною соціального капіталу, тобто організаціями, створеними для служіння загальному благу. Акі інституції допомагають людям досягати спільних цілей, підтримують громаду і виступають не лише як джерело інформації, а як простір допомоги, взаємодії та підтримки.

Соціальний капітал, за Коулманом, - це не щось абстрактне, а сукупність конкретних речей, які роблять життя в суспільстві більш згуртованим. Він включає:

- готовність допомогти іншим із надією, що і тобі допоможуть у потрібний момент;
- доступ до корисної інформації через знайомих, друзів або спільноти;
- правила і норми, що задають рамки поведінки;
- вплив людей, які мають авторитет у групі
- організації, які створені для служіння людям (Coleman, 1990).

Важливо зазначити, що не кожен зв'язок або мережа створює соціальний капітал. Щоб визначити, чи має місце соціальний капітал, слід відповісти на такі питання:

1. Чи створює ця мережа підтримку, яка дійсно допомагає людям?
2. Наскільки ця підтримка корисна й актуальна?
3. Чи відповідає вона реальним потребам людей? (Mikiewicz, 2014)

Френсіс Фукуяма (1995) мав схожий погляд на соціальний капітал. Для нього це були передусім не якісь формальні інституції, а те, що люди поділяють між собою «всередині», тобто спільні моральні цінності та неписані правила. Саме невидимі домовленості, такі як чесність, довіра, відданість дозволяють людям співпрацювати ефективно. Фукуяма наголошував, що соціальний капітал тримається не на зовнішньому контролі, а на внутрішній упевненості: якщо я знаю, що мене тут поважають і зі мною поведуться чесно, я теж поводитимусь відповідально й довірятиму іншим. І навпаки, якщо в суспільстві немає взаємної поваги, спільних норм і довіри, то й ефективна співпраця буде майже неможливою.

Таким чином, соціальний капітал накопичується індивідами в процесі їхньої соціалізації в групі. Його можуть використовувати члени групи, а також певні спільноти, які можуть функціонувати на основі простору, що надається бібліотеками. Деякі з них можуть бути організовані працівниками бібліотеки або залученими фахівцями з різних сфер діяльності.

Фукуяма (1999) також підкреслював важливу роль соціального капіталу у зміцненні демократичних цінностей та громадянської активності. Бібліотеки, як інституції, що сприяють доступу до надійної та об'єктивної інформації, а також підтримують меншини та групи, які перебувають під загрозою виключення з суспільства, наприклад, людей похилого віку, людей з інвалідністю або осіб з різним культурним походженням, відповідають цим критеріям.

Аналізуючи роль бібліотек у формуванні соціального капіталу, варто також звернути увагу на дослідження Роберта Патнема (1993, 2000), який визначав соціальний капітал як сукупність норм, мереж взаємної довіри, лояльності та горизонтальних зв'язків у межах певної соціальної групи.

Окрема глава у книзі Патнема та ін. (2003) присвячена впливу бібліотек на розвиток соціального капіталу. Її назва – "Філіальні бібліотеки: Серцебиття громади" – вже є показовою. Він розглядає різні способи залучення бібліотек до розвитку та інтеграції спільноти, створення комфортного спільного простору для членів громади, де вони можуть будувати соціальні відносини, зустрічатися, спілкуватися та обговорювати актуальні питання. Таке бачення соціальної ролі бібліотек перегукується з концепцією "третього місця", запропонованою Реєм Олденбургом, яку активно використовують у бібліотечних дослідженнях (Bruhvoort, 2016; Lawson, 2004; Fuller-Gregory, 2020)

Також варто звернути увагу на концепцію, запропоновану Наном Ліном (2001), який вивчав соціальний капітал у різних культурах, зокрема в Китаї, США та Центральній Америці. Лін вважав, що люди встановлюють зв'язки з іншими для отримання доступу до їхніх ресурсів - багатства, влади та престижу. Він підкреслював активну роль індивіда у набутті ресурсів, які можуть використовуватися для особистих цілей.

За Ліном, доступ до соціального капіталу визначається трьома чинниками:

1. Позицією індивіда в соціальній структурі.
2. Типом зв'язків між індивідом та іншими членами групи.
3. Розташуванням цих зв'язків у ширшій соціальній структурі.

Таким чином, Лін розглядав соціальний капітал як інструмент для досягнення особистих цілей. Він також є автором концепції соціальних мереж, яку він пов'язував із соціальним капіталом. Бібліотеки як місця для зустрічей і знайомств можуть активно сприяти розвитку соціальних мереж, об'єднуючи місцевих жителів, прихильників певних ідей, активістів, ентузіастів або осіб, зацікавлених у розвитку своїх громад.

Нан Лін певний час співпрацював із Рональдом Стюартом Бертом (1995), який є автором концепції "структурних дір", згідно з якою зв'язки в соціальних мережах розподілені нерівномірно: окремі групи можуть бути щільно згуртовані всередині, але водночас слабо пов'язані між собою.

Берт стверджував, що "структурні діри" – це розриви між групами в соціальній мережі, і що люди, які займають стратегічні позиції між такими розривами, мають конкурентну перевагу, оскільки можуть отримувати доступ до унікальних ресурсів та інформації. У цьому контексті бібліотеки можуть відігравати ключову роль, виступаючи посередниками між різними соціальними групами та створюючи умови для обміну знаннями, ідеями та ресурсами, які інакше залишалися б ізольованими.

Вейн Бейкер (2000) вивчав зв'язок між соціальним капіталом та економічним успіхом. У своїх дослідженнях він довів, що соціальний капітал є вирішальним фактором кар'єрного зростання та підприємницького успіху.

Бейкер наголошував, що доступ до соціального капіталу залежить від активності людини у соціальних мережах: ті, хто регулярно взаємодіє з іншими та будує довірчі стосунки, мають більше можливостей для професійного розвитку. З огляду на це, бібліотеки можуть бути не лише місцем для отримання знань, але й простором для нетворкінгу та створення соціальних зв'язків, що сприяють кар'єрному та особистісному розвитку.

Алехандро Портес (1998) відомий своїми дослідженнями соціального капіталу в контексті міграції та соціальної стратифікації. Він ввів поняття "негативного соціального капіталу", підкреслюючи, що не всі соціальні зв'язки приносять користь.

На його думку, надмірно закриті соціальні групи можуть обмежувати своїх членів, стримуючи їхній розвиток та перешкоджаючи доступу до нових можливостей. Наприклад, у певних громадах соціальний контроль може бути настільки сильним, що люди уникають нових зв'язків, а це може призводити до ізоляції та економічної стагнації. Бібліотеки, які забезпечують відкритий доступ до інформації та є просторами для міжгрупової взаємодії, можуть допомагати долати ці обмеження, сприяючи інтеграції та відкритості суспільства.

Бібліотеки можуть допомогти підвищити якість життя в місцевих громадах у різних вимірах, пов'язаних із соціальним капіталом:

1. Усунути соціальну нерівність шляхом забезпечення загального доступу до інформації та обраних форм освіти.
2. Запобігати соціальній ізоляції окремих осіб та окремих груп, наприклад, людей похилого віку, безробітних, інвалідів та культурно відмінних осіб, пропонуючи їм спеціальні послуги.
3. Розвивати громадянську позицію, стимулювати соціальну активність та сприяти розвитку громадянського суспільства шляхом забезпечення доступу до об'єктивної та надійної інформації та реалізації програм, які стимулюють громадянську та соціальну активність;
4. Розвивати місцеву, регіональну та національну ідентичність за допомогою доступних ресурсів, зустрічей, виставок і бібліотечних музеїв, регіональних кімнат і меморіальних кімнат, які допомагають зберегти пам'ять про минуле, традиції та звичаї місцевих громад. (Aabø, Audunson, & Vårheim, 2010)

Аналіз основних соціологічних підходів до розуміння природи соціальних інститутів, простору взаємодії та соціального капіталу дозволяє окреслити багатовимірність ролі публічних бібліотек у суспільстві. З позицій функціоналізму бібліотеки виступають механізмами підтримки соціального порядку, відтворення спільних цінностей і соціалізації громадян. Символічний інтеракціонізм акцентує на

мікрорівні взаємодій у бібліотечному просторі, які формують особисті ідентичності користувачів і зміцнюють локальні соціальні зв'язки. Теорії простору розкривають бібліотеки як важливі «треті місця», що сприяють інклюзії, взаємодії та рівному доступу до ресурсів.

У контексті сучасних викликів, зокрема цифровізації, соціальної фрагментації та наслідків війни в Україні, особливого значення набувають концепції бібліотек як агентів змін та інституцій резилієнтності. Теорії соціального капіталу допомагають глибше осмислити роль бібліотек у відновленні довіри, розвитку горизонтальних зв'язків у громадах та формуванні мереж взаємопідтримки.

1.2. Бібліотеки як простори психоемоційного відновлення, пам'яті та інтеграції: уроки світового досвіду

У різні історичні періоди, під час війн, катастроф та соціальних зрушень, бібліотеки знову й знову доводили свою здатність бути більше ніж просто сховищем для книжок. Вони ставали прихистками, майданчиками для відновлення довіри, пам'яті й діалогу. Сьогодні, коли українські бібліотеки шукають нові форми й сенси своєї діяльності під час війни, важливо звернутися до досвіду інших країн, які вже проходили подібні випробування.

Цей підрозділ зосереджується на прикладах міжнародних практик, де бібліотеки виконували роль не лише культурних інституцій, а й учасників процесів посткризового відновлення. Від лондонських бібліотек часів Другої світової війни до сучасних програм інтеграції іммігрантів, від меморіалізації полеглих у бібліотеках Ізраїлю та США до адаптації цих моделей у сучасній Україні - кожен із цих кейсів відкриває інше розуміння потенціалу бібліотек у складних соціальних контекстах.

Мова не лише про символічну функцію пам'яті, а й про дуже практичні речі: створення безпечних просторів, роботу з травмованими спільнотами, підтримку емоційної стійкості, інтеграцію новоприбулих. Зіставляючи ці приклади з українськими реаліями, спробуємо окреслити, які з міжнародних підходів уже

знаходять втілення в українських бібліотеках, а які ще потребують осмислення й адаптації.

До 1945 року, майже за сто років після початку руху публічних бібліотек у Великій Британії, публічні бібліотеки стали невід'ємною частиною британського життя. Вибух Другої світової війни створив серйозну загрозу їхньому існуванню: приміщення вилучали для потреб армії та служб цивільної оборони, будівлі, книжкові фонди та персонал зазнавали втрат унаслідок ворожих дій. Однак, завдяки сукупності чинників - сплеску інтересу до читання, високому рівню обслуговування протягом усієї війни, політичній підтримці бібліотек та їхньому активному включенню в повсякденне воєнне життя громад - публічні бібліотеки змогли не лише вижити, а й розквітнути в умовах війни.

Лондонські бібліотеки зазнали серйозних руйнувань унаслідок бомбардувань, особливо під час «Бліцу». Вони також стикалися з дефіцитом книг, а до вересня 1940 року п'ята частина бібліотечного персоналу була втрачена через мобілізацію, участь у цивільній обороні та виконання інших воєнних обов'язків. Бібліотечні приміщення адаптували для потреб війни: вони ставали інформаційними центрами, штабами цивільної оборони, пунктами військових звітів і навіть центрами збору коштів. (Shelton, 2004)

Попри всі труднощі, бібліотечне обслуговування не припинилося. Війна спричинила сплеск зацікавленості читанням, як для психологічної розрядки, так і для отримання практичної інформації - про газові атаки, економію продуктів, обов'язки в умовах цивільної оборони. Попри тимчасове зниження кількості виданих книг під час перших атак, із припиненням бомбардувань рівень користування бібліотеками значно виріс.

Бібліотекарі виявили високий рівень креативності та стійкості - створювали тимчасові філії в крамницях, церквах і навіть пабах; подовжували терміни користування книжками; запровадили систему єдиного читацького квитка для всього Лондона. Уряд, зокрема Міністерство праці та освіти, визнав роль бібліотек у підвищенні морального духу населення.

Особливо помітною була роль мобільних бібліотек, які працювали в районах, що найбільше постраждали від бомбардувань. Найвідомішою була мобільна бібліотека району Сент-Панкрас. Вона не лише здобула популярність у ЗМІ, а й продовжувала працювати до 1946 року. У деяких районах бомбосховищах організовували повноцінні бібліотеки, якими опікувалися професійні бібліотекарі.

Крім основних послуг, бібліотеки стали центрами культурного життя: проводили лекції, покази фільмів, виставки, театральні вистави, концерти. Вони допомагали заповнити освітню прогалину, спричинену руйнуванням шкіл і нестачею вчителів. Регулярно організовувалися Тиждні дитячої книги, а доросла аудиторія мала доступ до освітніх заходів у партнерстві з вечірніми школами та Робітничою освітньою асоціацією.

Багато бібліотек брали участь у національних кампаніях, як-от «Salute the Soldier» чи «Dig for Victory», організовуючи виставки, інформаційні стенди та добірки книжок на відповідну тематику.

Усі ці фактори призвели до того, що публічні бібліотеки Лондона не лише витримали воєнні виклики, а й суттєво розширили свою соціальну роль. Це сприяло зростанню усвідомлення важливості бібліотек у повоєнному відновленні. У звіті МакКолвіна 1942 року наголошувалося, що бібліотеки є осередками «справжнього громадянства» та основою здорової соціальної співпраці. Таке визнання стало можливим саме завдяки ініціативам і рішучості, які бібліотеки демонстрували в роки війни. (McColvin, 1942)

Бібліотеки були місцем для відпочинку багатьох військових, читання, підвищення морального духу та навчання. Коли багато військовослужбовців поверталися додому після війни, вони обмірковували, яку кар'єру вони хотіли б зробити, тому вони досліджували навички для різних професій. Бібліотерапія набула популярності під час двох світових воєн, коли багато військ використовували читання для полегшення посттравматичних стресових розладів, параної, безсоння та інших психічних захворювань, поширених серед ветеранів. Медсестри читають пораненим сліпим солдатам, щоб полегшити їхній біль (90). Формула Таро Ямане Під час Другої світової війни американські бібліотеки пропонували технічну освіту. Кілька сотень

військовослужбовців використовували бібліотеки, щоб освіжити знання з математики та економіки. Публічна бібліотека Чикаго створила унікальний Центр військовослужбовців, повністю укомплектований волонтерами, з 5000 книг. Інші бібліотеки також обслуговували приїжджі війська музикою та туристичною інформацією (Weeks, 2015).

Згідно з дослідженням, проведеним серед студентської молоді в США, найбільш затребуваними функціями бібліотек під час війни виявилися організація семінарів, присвячених тематиці розв'язання конфліктів, а також доступ до спеціалізованих книжкових ресурсів, що допомагають осмислювати воєнні події. Ці результати вказують на те, що бібліотеки можуть виступати своєрідними якорями для суспільного діалогу в умовах турбулентності, слугуючи платформами для відкритого обговорення, обміну досвідом та побудови солідарності.

Крім освітніх і дискусійних функцій, бібліотеки мають потенціал бути джерелом актуальної інформації - зокрема правової, соціальної та економічної - для постраждалого населення. Надання інформації про державну допомогу, можливості правового захисту та фінансові інструменти для стабілізації життя було визначено як особливо важливе для громад, що переживають воєнний та поствоєнний період. У цьому контексті бібліотеки можуть відігравати роль посередника між державними інституціями та громадянами, полегшуючи доступ до критично необхідних ресурсів.

Варто звернути увагу, що в багатьох випадках під час війни бібліотеки змушені згорти або призупиняти свою діяльність (Stieg, 1992). Водночас аналіз наведеного досвіду свідчить про необхідність зміщення адаптації до викликів - бібліотеки мають підтримувати хоча б мінімальний рівень обслуговування. Навіть у скороченому або мобільному форматі бібліотеки здатні забезпечувати доступ до книг, які мають терапевтичну або просвітницьку функцію, а також підтримувати довідкові служби для оперативного реагування на запити користувачів.

Отже, на міжнародному рівні бібліотеки дедалі більше розглядаються як простори суспільної резилієнтності, що поєднують функції інформування, емоційного зцілення, освіти та інтеграції. (Adetayo, Komolafe, & Ajayi, 2022)

Світовий досвід показує, що публічні бібліотеки відіграють значну роль у процесах адаптації, інтеграції та підтримки іммігрантів і біженців у приймаючих суспільствах. Іммігранти активно користуються публічними бібліотеками з різною метою: для навчання, виконання завдань, пов'язаних із працевлаштуванням, приватних потреб, а також для підтримки рідної мови. (Atlestam, Brunnström, & Myhre, 2011)

У дослідженнях окремо аналізується досвід жінок-біженок, які є досить вразливою групою. Аудунсон, Есмат і Обо (2011) провели глибинні інтерв'ю з жінками афганського, іранського та курдського походження. Результати дослідження показали, що бібліотеки виконували для цих жінок як інструментальну функцію - доступ до освітніх і професійних ресурсів, так і соціальну - простір для розбудови зв'язків і комунікації. Таким чином, публічні бібліотеки ставали місцем переходу від позиції спостерігача до активного учасника соціального життя.

У деяких випадках бібліотеки слугують місцем політичного залучення (Johnston & Audunson, 2019) або навіть інституцією, що бере на себе функції підтримки в процесі переселення (Shuva, 2023). У Північній Америці поширеною є практика створення програм для іммігрантів, які включають мовні курси, допомогу з громадянством та орієнтацію у новому середовищі. Ці приклади дозволяють сформулювати загальну категорію функцій, які виконують публічні бібліотеки в контексті міграції - бібліотека як інфраструктура інтеграції та місце для соціального вкорінення в приймаючому суспільстві. (Shuva, 2024)

Досвід користування публічною бібліотекою району Квінза в Нью-Йорку мігрантами з Бангладеш демонструє багатовимірну роль публічної бібліотеки як простору інтеграції, адаптації та соціальної опори. Свідчення представників бенгальської громади в Нью-Йорку свідчать про те, що бібліотека виконує не лише культурно-освітню функцію, але й є інституційним посередником між мігрантами та складною системою життя в новій країні.

Однією з провідних потреб нещодавно прибулих мігрантів є опанування англійської мови. Бібліотека виступає безоплатною та доступною платформою для цього процесу: користувачі згадують про курси, клуби розмовної англійської, та

індивідуальні консультації, які не лише сприяють мовній адаптації, але й надають впевненість у повсякденній комунікації. Паралельно з цим бібліотека виконує й роль інституції збереження культурної спадщини. Фонд літератури бенгальською, можливість святкувати національні свята в стінах бібліотеки, організація читань та зустрічей бенгальською мовою сприяють підтримці зв'язку з рідною культурою та передаванню її дітям. Цей баланс між інтеграцією та культурним збереженням є одним із ключових чинників стабільності родин мігрантів у новому середовищі.

Важливою є також роль бібліотеки у сфері працевлаштування. У свідченнях згадуються приклади, коли відвідувачі отримували допомогу у складанні резюме, проходили тренінги з цифрових навичок, шукали вакансії через доступ до комп'ютерів, брали участь у ярмарках кар'єри. Таким чином, бібліотека опосередковано долучається до формування економічної стабільності мігрантів, виконуючи роль соціального ліфта.

Технологічна підтримка також є вагомим аспектом. Для багатьох новоприбулих родин бібліотека стала першим місцем, де вони отримали доступ до інтернету, комп'ютерів, принтерів, сканерів - інфраструктури, яка є критично важливою для вирішення щоденних задач, від заповнення анкет до спілкування з родичами.

Бібліотеки також виконують функції психоемоційної підтримки, створюючи безпечне, дружнє середовище для осіб, які відчувають ізоляцію, стрес або пригнічення, характерні для міграційного досвіду. Атмосфера довіри, можливість бути вислуханими, участь у гуртках та обговореннях надають мігрантам простір для емоційного відновлення та формування нових зв'язків.

Особливе місце займає допомога з імміграційними та громадянськими процедурами. Користувачі зазначають, що саме в бібліотеці вони отримали інформацію про права, процедури легалізації, складання іспитів на громадянство, змогли скористатися юридичними консультаціями або отримати допомогу в заповненні форм.

Нарешті, бібліотека сприяє формуванню соціального капіталу - як горизонтальних, так і вертикальних зв'язків. Завдяки участі в клубах, гуртках, волонтерських ініціативах мігранти з Бангладеш інтегруються в локальну громаду,

розширюють мережу довіри та солідарності. Це не лише зміцнює внутрішню спільноту, але й відкриває канали міжкультурного діалогу. У цьому аспекті бібліотека постає не просто як місце обслуговування, а як “м’яка інституція” громадянського суспільства, що акумулює соціальний ресурс і сприяє демократичному включенню.

Таким чином, функції бібліотеки охоплюють широкий спектр потреб: від базових, таких як доступ до технологій, мови, праці - до глибших екзистенційних, таких як ідентичність, належність, надія. Усе це дає підстави розглядати публічні бібліотеки як інфраструктуру турботи у міграційному контексті. (Shuva, 2024)

Однак бібліотеки відіграють важливу роль не лише в адаптації мігрантів, а й у підтримці інших вразливих груп = зокрема ветеранів, родин загиблих та спільнот, що переживають досвід війни.

Наприклад, в Ізраїлі підтримка ветеранів і їх родин, меморіалізація пам’яті загиблих солдатів є важливими аспектами культурного і національного життя, і також важливою є інтеграція громадських просторів, як-от бібліотек, у цю систему підтримки та вшанування пам’яті.

Одним із прикладів є діяльність Організації вдів і сиріт Армії оборони Ізраїлю (IDFWO), яка опікується як матеріальними потребами, так і емоційним станом родин. До її ініціатив належить проєкт «Загін обіймів» - волонтери відвідують могили полеглих у День пам’яті, а також організовують важливі для дітей події, забезпечують стипендії, навчальні матеріали й психологічну підтримку. (Times of Israel, 2024)

Особливе місце у культурі вшанування пам’яті займає Національний меморіальний зал, розташований на горі Герцль. Створений Міністерством оборони, він увічнює пам’ять понад 23 тисяч загиблих солдатів через персональні написи, символічний “вічний вогонь” та регулярні церемонії. Архітектурно простір поєднує індивідуальні долі з національною історією, підкреслюючи важливість збереження пам’яті про тих, хто загинув заради країни. (Israel Ministry of Defense)

У цьому ж напрямі працює й Національна бібліотека Ізраїлю, яка нещодавно ініціювала цифровий проєкт «Стіну пам’яті» - меморіал, присвячений військовим і цивільним, що загинули внаслідок загострення конфлікту, починаючи з 7 жовтня 2023 року. Цей онлайн-простір, частина ініціативи “Bearing Witness”, містить імена,

фотографії та інші дані про загиблих, дозволяючи людям долучатися до акту пам'яті незалежно від фізичного місця перебування. (National Library of Israel)

Разом ці приклади ілюструють, як в Ізраїлі формуються інституційні підходи до збереження пам'яті, підтримки постраждалих спільнот і залучення публічних інституцій - зокрема бібліотек - до процесу національного осмислення втрати й укріплення суспільної єдності. (Освітній Технопарк)

У Сполучених Штатах публічні бібліотеки відіграють важливу роль у житті ветеранів, зокрема в їх адаптації до цивільного середовища та у справі збереження історичної пам'яті. Через низку програм бібліотеки не лише надають доступ до корисних ресурсів, а й створюють умови для вшанування досвіду тих, хто служив у збройних силах.

Однією з таких ініціатив є Проект історій ветеранів, який реалізується під егідою Бібліотеки Конгресу. Метою програми є збір та архівація особистих свідчень американських ветеранів, що брали участь у збройних конфліктах від часів Першої світової війни. У фондах проекту вже зібрано понад 115 тисяч усних історій, а також особистих документів: мемуарів, листів, щоденників, мистецьких робіт і світлин. До ініціативи активно долучаються місцеві публічні бібліотеки в різних штатах. Наприклад, у Нешвіллі та Вестчестері організовуються записи спогадів ветеранів, які потім стають частиною як національного архіву, так і локальних колекцій, доступних онлайн. (Library of Congress)

Загалом аналіз міжнародного досвіду дозволяє виокремити три головні напрями, в яких бібліотеки виступають як активні соціальні інститути у кризових умовах: вони допомагають зберігати колективну пам'ять і зміцнювати ідентичність спільнот; створюють простори психологічної підтримки та безпеки; а також сприяють включенню вразливих груп через просвітницькі, культурні й інформаційні сервіси. Незалежно від конкретного контексту - чи йдеться про війну в Європі, інтеграцію мігрантів у США, або меморіальні практики в Ізраїлі - публічні бібліотеки дедалі частіше розглядаються як інфраструктура турботи, здатна підтримати людину в часи нестабільності та втрати звичного способу життя.

1.3. Функції бібліотек як агентів змін в умовах війни в Україні

Бібліотечна функція формується як результат взаємозв'язків між різними елементами суспільної системи, де кожен чинник впливає на інший. У цьому контексті діяльність бібліотеки не є ізольованою: вона постійно взаємодіє із зовнішнім середовищем, реагуючи на зміни та потреби. Функції бібліотеки охоплюють її соціальні ролі, через які вона сприяє задоволенню освітніх, культурних, інформаційних та інших запитів суспільства на різних етапах його розвитку (Слободяник, 1995)

Традиційно ключовими напрямками бібліотечної роботи були меморіальна, кумулятивна та комунікативна функції. Водночас у сучасних умовах бібліотеки поступово розширюють це коло, включаючи до своєї діяльності нові завдання, пов'язані з дозвіллям, просвітництвом, культурною інтеграцією та інформаційною підтримкою. (Кузьменко & Загуменна, 2021)

Така еволюція свідчить про гнучкість бібліотечних інституцій, їхню здатність адаптуватися до викликів часу, підтримуючи цінності відкритості, доступу до знань і партнерства з іншими секторами.

Таким чином, можна визначити, що функція бібліотеки - це суспільна роль, яку вона виконує відповідно до актуальних потреб спільноти, а також завдання й очікування, що покладаються на неї як на соціальний інститут. Через функції можна зрозуміти, яку користь бібліотека приносить суспільству, які види діяльності здійснює та як інтегрується в ширші соціальні процеси. Водночас ці функції не є сталими, вони трансформуються залежно від історичного контексту. Від традиційного книгосховища до простору публічного доступу до інформації, від навчального й культурного осередку до гнучкого інструменту соціальної інтеграції - еволюція функцій бібліотеки відображає зміни у структурі та потребах суспільства.

У сучасних умовах війни бібліотеки в Україні трансформуються в багатофункціональні простори, що поєднують культурну, освітню, соціальну та інтеграційну місії. Вони перестають бути виключно місцями зберігання книжок і дедалі більше виконують роль динамічних інституцій, здатних адаптуватися до запитів спільноти. Їхні функції не є сталими. Вони змінюються під впливом

зовнішнього середовища, зокрема в умовах війни. У цьому підрозділі було розглянуто, які саме функції виконують бібліотеки зараз в умовах війни в Україні і як вони стають агентами змін навіть з обмеженими ресурсами.

Культурна функція бібліотек реалізується через збереження і актуалізацію національної спадщини. Бібліотеки не лише акумулюють книжкові фонди, а й ініціюють виставкові, архівні та краєзнавчі проєкти, що спрямовані на осмислення локальної і загальноукраїнської ідентичності. У багатьох регіонах України започатковано платформи цифрової пам'яті, онлайн-архіви, меморіальні ініціативи. Це свідчить про поступову зміну парадигми бібліотеки як пасивного зберігача на активного творця культурного наративу. У контексті системного знищення культурної інфраструктури на тимчасово окупованих територіях така діяльність набуває особливої ваги як форма опору та репрезентації української ідентичності.

Водночас реалізація культурної функції бібліотек неможлива без належного ресурсного забезпечення. Потреба у фізичних просторах, оновлених фондах і технічному оснащенні набуває особливої ваги в умовах війни, коли матеріальна база часто зазнає руйнувань або скорочення.

Забезпечення якісного бібліотечного фонду та належних умов для зберігання книжкових ресурсів є однією з ключових передумов ефективного функціонування бібліотек. Проте в умовах обмеженого фінансування під час криз, питання матеріального забезпечення бібліотек часто відходить на другий план. Як наслідок, бібліотеки можуть втрачати потенціал бути повноцінними інформаційними, освітніми та культурними осередками для громади.

У зв'язку з цим важливим напрямом стає залучення додаткових ресурсів через участь у відповідних програмах підтримки.

Далі розглянемо приклади реалізованих ініціатив, що ілюструють цю тенденцію.

Наприклад, «Бібліотека українського воїна» - програма поповнення бібліотек книгами патріотичного та пізнавального змісту для військових і цивільних. Метою всеукраїнської ініціативи є посилення морально-психологічної підтримки військових, підвищення їхнього освітнього рівня та створення умов для змістовного дозвілля.

Акція спрямована також на сприяння патріотичному вихованню та мобілізаційній і бойовій готовності Збройних Сил України.

Стан моральної й психологічної стійкості особового складу є невід'ємною частиною ефективної обороноздатності. Одним з інструментів, які впливають на особистісний розвиток військових є читання. Воно сприяє не лише розширенню кругозору, а й формуванню емоційно-вольових і комунікативних якостей. Поширення читання в середовищі військовослужбовців може стати потужним чинником розвитку морально зрілої, освіченої особистості.

З огляду на це, Міністерство культури України ініціювало Всеукраїнську акцію «Бібліотека українського воїна», у межах якої до бібліотек військових частин передають добірки художньої, науково-популярної та історичної літератури українською мовою. Йдеться як про твори класиків української та світової літератури, так і про книжки, що висвітлюють культурну спадщину, історію державності та Збройних Сил України. (Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого)

У 2024 році фонди українських публічних бібліотек поповнилися понад 137 тисячами нових книжок, виданих у межах конкурсної програми Українського інституту книги (УІК). Це стало можливим завдяки проведенню мистецького конкурсу культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на створення якісної книжкової продукції для бібліотек.

За результатами конкурсу уклали 93 договори на загальну суму 29,5 мільйона гривень, що дозволило надрукувати 137,5 тисяч примірників. Книжки, які надійшли до бібліотек, охоплюють широкий тематичний спектр і адресовані різним віковим аудиторіям.

Серед напрямів, за якими реалізовувалися проєкти, були: художня література, науково-популярні видання, книжки для дітей та підлітків, твори, що вшановують подвиги військових, а також публікації з історії, культури, мови й мистецтва. Особливу увагу було надано літературі, яка репрезентує спадщину національних меншин і корінних народів України та підкреслює їхню роль у розвитку національної культури та державності. (Interfax-Україна, 2024)

В умовах війни українські бібліотеки шукають альтернативні шляхи поповнення фондів через співпрацю з меценатами, підтримку громадських організацій, благодійні ініціативи та горизонтальні зв'язки між самими бібліотеками. Особливо це актуально для регіонів, що перебувають у зоні активних бойових дій: Чернігівської, Сумської, Харківської, Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Донецької та Луганської областей. До ініціатив долучаються не лише фахові спільноти, а й видавництва, волонтерські об'єднання, окремі громадяни, що розуміють важливість відновлення культурної інфраструктури.

Однією з таких ініціатив стала програма «Працюємо на перемогу», яку у січні 2023 року запустила Всеукраїнська громадська організація «Українська бібліотечна асоціація». Конкурс мав на меті надати благодійну підтримку бібліотекам, що зазнали ушкоджень або втрат через воєнні дії. Фінансування у розмірі 500 тисяч гривень було надано Фондом підтримки українських бібліотек при Американській бібліотечній асоціації, що акумулює пожертви від американських громадян.

Програма передбачала конкурсну підтримку дев'яти бібліотек, кожна з яких могла отримати до 50 тисяч гривень. Допомога мала на меті не лише відновлення матеріально-технічної бази, а й посилення спроможності бібліотек працювати з внутрішньо переміщеними особами, ветеранами та іншими вразливими групами. Крім того, передбачалась фінансова підтримка бібліотекарів, які опинилися у складних життєвих обставинах. (Українська бібліотечна асоціація, 2023)

У листопаді 2022 року Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ініціювала збір книжок для бібліотек регіону, що зазнали пошкоджень унаслідок повномасштабного вторгнення. Протягом наступних чотирьох місяців вдалося зібрати близько 400 примірників, частина з яких була передана в межах всеукраїнської акції «Українським дітям - українську книгу», організованої Держкомтелерадіо за участі Офісу Президента та Міністерства культури та інформаційної політики України.

У межах цієї ініціативи до бібліотек області надійшло 291 видання сучасної україномовної літератури. До акції активно долучилися Національний олімпійський комітет України в Миколаївській області, а також видавництва «Фоліо» і «Рідна мова»,

зробивши вагомий внесок у відновлення книжкових фондів регіону. (Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека, 2023)

Благодійна акція «Українським дітям - українську книгу», започаткована Держкомтелерадіо у березні 2022 року, стала однією з наймасштабніших ініціатив з культурної підтримки дітей, що постраждали від війни. За три роки вдалося зібрати та передати понад мільйон примірників українських книжок у бібліотеки та школи як в Україні, так і в понад 30 країнах світу.

Логістика, підбір видань, координація з громадами реалізуються без залучення державного фінансування. Книги цілеспрямовано надходять у вразливі регіони, замінюючи застарілий або російськомовний контент на сучасну україномовну літературу. (Детектор медіа, 2025)

Серед проявів підтримки українських бібліотек важливе місце посідає адресна допомога сільським закладам, особливо тим, які стали осередками для внутрішньо переміщених осіб. Наприклад, у лютому 2023 року Рибаківська бібліотека-філія Коблівської територіальної громади на Миколаївщині, що обслуговує близько тисячі читачів, отримала подарунок книг від жителів Фастова на Київщині.

Попри неодноразові ракетні атаки, бібліотека продовжує працювати, забезпечуючи мешканцям доступ до культурного простору та активно взаємодіючи з переселенцями з Херсонської області. Цей приклад ілюструє, як локальні ініціативи підтримують бібліотеки навіть у найскладніших обставинах. (Fastiv News, 2023)

Однією з наймасштабніших ініціатив зі збору книжок стала всеукраїнська акція на підтримку бібліотек Миколаївської області, організована у січні 2023 року спільно Українським ПЕНом та Миколаївською обласною універсальною науковою бібліотекою. У межах кампанії вдалося зібрати понад 2000 примірників книг українською та англійською мовами.

До акції долучилися понад десять українських видавництв, серед яких «Дух і Літера», «Видавництво Старого Лева», Vivat, «Ранок» та інші. Мистецький арсенал передав окрему партію книжок вагою 100 кг, до якої увійшли, зокрема, видання переможці конкурсу «Найкращий книжковий дизайн».

Ця акція стала символічною відповіддю на руйнування інфраструктури Миколаївщини, адже в області постраждали 68 бібліотек, з яких сім були знищені повністю. (PEN Ukraine, 2023)

У Тернопільській обласній універсальній науковій бібліотеці триває ініціатива підтримки бібліотек Маріуполя під назвою «Тернопіль - бібліотека - Маріуполь». Після втрати книжкового фонду через війну, Центральна міська публічна бібліотека ім. В. Г. Короленка була тимчасово переміщена до Дніпра. Нині її фонд відновлюється практично з нуля, здебільшого завдяки благодійному збору україномовних книжок. (Бізнес-область, 2023)

Також реалізується ініціатива «Книжкова естафета», спрямована на оновлення фондів сільських бібліотек і закладів, які зазнали втрат через російську агресію. Її організаторами виступили Узинська територіальна громада, місцева молодіжна рада та проєкт «Книжкові Сили України», до якого долучилися українські видавці й автори. (Літературна газета, 2023)

Донецька обласна бібліотека для дітей, яка з 2018 року працювала в Маріуполі як головна обласна установа, була знищена під час окупації. До руйнування вона мала сучасне обладнання, книжковий фонд понад 50 тисяч примірників і зручне розташування. Після втрати приміщення бібліотекарі перейшли на дистанційний формат роботи, продовжуючи підтримувати мешканців Донеччини в інформаційному просторі. Їхній фізичний фонд тепер вміщується в одну валізу. Для підтримки роботи установи благодійний фонд «Бібліотечна країна» ініціював збір книжок, техніки й залучення волонтерів до цифрової підтримки. (LiveLibrary, 2023)

Одним із прикладів регіональної взаємопідтримки стала акція львівських бібліотек, які у межах фестивалю «Книжковий Миколай» організували збір книжок для Херсонської обласної бібліотеки для юнацтва імені Бориса Лавренюва. Результатом стала передача понад 350 кілограмів літератури. (Львівська обласна державна адміністрація, 2024)

Харківський ЛітМузей спільно з волонтерами ініціативи «Доброчинець» і видавництвом Vivat започаткували проєкт «Після окупації. Книжки для дітей», спрямований на підтримку бібліотек і родин у звільнених селах Харківщини.

Ініціатива охопила райони, які найбільше постраждали від бойових дій: Куп'янський, Ізюмський, Вовчанський та інші. До збору долучилися Рівненська обласна бібліотека для дітей та «Видавництво Старого Лева», яке передало 750 примірників дитячої та підліткової літератури. Книжки вже отримали громади таких сіл, як Різникове, Липці, Циркуни, Ізюм і ще понад десяток інших. (Суспільне Рівне, 2022; Старий Лев, 2022)

Окрім основної підтримки, видавництво Vivat запровадило сертифікати-донати: за кожен придбаний сертифікат компанія подвоює суму та скеровує її на закупівлю книжок для дітей з Харківщини. (Гал-інфо, 2022)

До ініціативи долучилася також Полтавська академія неперервної освіти, зібравши понад тисячу примірників українських книжок для звільнених громад. (Суспільне Полтава, 2023)

Ізюмська бібліотека, що зазнала пошкоджень під час окупації, у грудні 2022 року отримала книжкову допомогу від фонду «Толока», групи компаній «Factor» та компанії JTІ Україна - загалом понад 470 видань. (Varta, 2023)

У лютому 2023 року Український ПЕН організував поїздку до Сумської області, поєднавши культурну та гуманітарну допомогу: автори спілкувалися з читачами, фіксували воєнні історії, передали книжки та генератори до Тростянця, Сум, Охтирки та Глухова. (PEN Ukraine, 2023b)

Наприкінці 2022 року ПЕН-Україна організував збір книжок для двох бібліотек Чернігова, що зазнали пошкоджень унаслідок бойових дій - бібліотеки імені Михайла Коцюбинського та дитячої бібліотеки імені Олександра Довженка. До ініціативи долучилися автори, видавництва та громадяни з усієї країни, передавши сотні примірників для оновлення фондів і підтримки читацької спільноти. (PEN Ukraine, 2024)

Як відповідь на знищення україномовної літератури на окупованих територіях, Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека започаткувала Всеукраїнську акцію «Книги для нескорених». Її мета - об'єднати зусилля бібліотекарів, громадянського суспільства та інституцій задля підтримки книжкових фондів у регіонах, що постраждали від війни. Особливу увагу приділено сучасним україномовним виданням: художній прозі, перекладам світової класики та науково-

популярним книжкам з історії та культури України. (Запорізька обласна державна адміністрація, 2023)

В умовах повномасштабної війни з Росією в Україні особливої ваги набула збережувальна функція бібліотек. Систематичне нищення книжок і культурних пам'яток, що має риси етноциду, актуалізувало роль бібліотек як осередків захисту національної ідентичності та колективної пам'яті.

В Україні з початком повномасштабного вторгнення бібліотеки виступили активними учасниками проєктів із документування та фіксації подій російської агресії, збереження пам'яті та вшанування пам'яті полеглих захисників.

Прикладом осмисленого реагування на виклики сучасної історії стала ініціатива Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені В. Отамановського, яка у 2022 році продовжила впровадження проєкту «Голоси живої історії». Його центральною ідеєю є створення цифрового архіву, що фіксує особисті свідчення очевидців ключових подій новітньої української історії. Ці наративи – від учасників Революції Гідності, ветеранів АТО/ООС до внутрішньо переміщених осіб – збирають працівники бібліотек регіону. Матеріали доповнюються розшифрованими інтерв'ю, візуальними джерелами, цифровими копіями документів і представлені на публічному онлайн-ресурсі. Реалізація ініціативи стала можливою завдяки підтримці Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Вінницької обласної державної адміністрації. Проєкт покликаний зберегти живу пам'ять про драматичні злами та досвіди, які формують сучасну колективну ідентичність українців. (ВОУНБ ім. Тімірязєва, 2022)

У різних регіонах України бібліотеки долучаються до ініціатив зі збереження національної пам'яті. Так, Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека імені Федора Потушняка започаткувала створення онлайн-ресурсу «Полеглі воїни Закарпаття в російсько-українській війні». Цей цифровий архів покликаний увічнити пам'ять про жителів області, які віддали життя за свободу та суверенітет України. У базі даних зібрані короткі біографії, світлини загиблих, а також інформація про обставини їхньої смерті. Таким чином ресурс поєднує функцію джерела історичної

інформації з простором для вшанування, скорботи та колективного осмислення втрати. (Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека)

Схожий підхід застосовує й Хмельницька міська центральна бібліотека, яка на своєму офіційному вебресурсі формує базу даних про полеглих воїнів місцевої громади. Проєкт передбачає оприлюднення фотографій та коротких біографій понад двохсот жителів Хмельницького, які загинули в ході бойових дій. Віртуальна експозиція «Герої не вмирають» не лише виконує меморіальну функцію, а й виступає інструментом громадського визнання та збереження колективної пам'яті про тих, хто віддав життя за Україну. (Центральна бібліотечна система м. Хмельницький)

Полонська центральна бібліотека міської ради Хмельницької області реалізувала проєкт серії листівок «Герої не вмирають!», що базується на матеріалах місцевої преси. До кожної листівки включено індивідуалізовану інформацію про загиблих воїнів: від фотопортретів, дат народження й смерті, військового звання та посади до даних про службу, освіту, родинний статус, обставини загибелі та місце поховання. Також подано відомості про отримані нагороди й джерела, де було зафіксовано вшанування пам'яті. У такий спосіб бібліотека не лише виконує роль медіатора між інформаційним ресурсом і читачем, а й формує осмислений локальний меморіальний дискурс. (Національна історична бібліотека України, 2023)

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ініціювала створення «Чорного альбому постраждалих бібліотек» - спеціального формату фіксації руйнувань, спричинених бойовими діями. Проєкт передбачає систематичне документування пошкоджень бібліотек області: від детального опису ступеня фізичних втрат до оцінки загального масштабу культурної деструкції. У фокусі як повністю знищені об'єкти, так і ті, що зазнали часткових ушкоджень. Ця ініціатива виступає важливим кроком у справі збереження доказів воєнних злочинів проти культурної інфраструктури та формування колективної пам'яті про наслідки війни. (Суспільне Миколаїв, 2022а)

У Центральній міській бібліотеці імені Марка Кропивницького в Миколаєві реалізується тривалий проєкт «Хроніки війни. Миколаїв», який має на меті щоденне документування подій, пов'язаних із повномасштабним вторгненням Росії. Від

початку 2022 року близько двадцяти працівників бібліотечної системи ведуть систематичний збір та опис інформації з відкритих джерел. Від офіційних заяв і зведень бойових дій до культурних рефлексій і медіавідгуків, зокрема мемів. Особливу увагу приділено дотриманню етичних стандартів: атрибуції матеріалів, збереженню посилань на першоджерела та ідентифікації авторів. У перспективі проєкт передбачає створення цифрового архіву з хронологічною структурою, що забезпечить зручний пошук та аналітичний доступ до щоденних реєстрацій війни. (Суспільне Миколаїв, 2022b)

Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара впровадила онлайн-проєкт «Херсонщина нескорена», присвячений системному документуванню подій, пов'язаних з обороною, окупацією та визволенням Херсонщини. Ініціатива має на меті зберегти хроніку громадянського спротиву, вшанувати пам'ять полеглих захисників і захисниць, а також зафіксувати факти воєнних злочинів, скоєних на території області. У межах проєкту розроблено низку структурованих тематичних розділів, серед яких «Щоденники окупації», «Рух опору», «Злочини проти культурної спадщини», «АртСпротив», «Хроніка звільнення» та «Мужні і незламні». Кожна рубрика репрезентує окремий вимір колективного досвіду регіону у війні. (Херсонська обласна бібліотека, 2023)

Чернігівська обласна бібліотека для дітей протягом останніх двох років послідовно впроваджує серію ініціатив, спрямованих на збереження пам'яті про війну, з особливим акцентом на локальні наративи. Один із ключових напрямів - проєкт «Пережите. Спогади про життя під час війни», що передбачає збирання, архівацію та поширення індивідуальних історій у текстовому, фото- та відеоформатах. У межах цього напрямку створено спеціалізований блог. Паралельно бібліотека реалізує краєзнавчі проєкти, зокрема: «Зробити неможливе» - про досвід медиків, комунальників і підприємців під час облоги; «Історії воїнів» - усні свідчення бійців ЗСУ і ТРО; «Вбиті росією» - меморіал загиблих цивільних; «Злочини проти культурної спадщини Чернігівщини»; а також дослідження на тему «Екологічні наслідки війни в Україні». Важливою частиною цієї діяльності є проєкт «Загиблі герої Чернігівщини», у межах якого функціонує онлайн-платформа з понад 1300

біографічними записами, виставка-меморіал та Книга пам'яті. (Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка, 2024)

У контексті повномасштабної війни, освітня функція бібліотек набула особливої актуальності. Бібліотеки стали важливою точкою доступу до навчальних матеріалів як для внутрішньо переміщених осіб, так і для українців, які були змушені виїхати за кордон. Електронні освітні платформи, цифрові бази даних, мультимедійні ресурси стали органічною складовою бібліотечного середовища, що забезпечує безперервність освіти в умовах кризи.

Розглянемо деякі вже реалізовані ініціативи, які розширюють можливості доступу до неформальної освіти через бібліотеки.

Проект «Бібліотекарі України та Німеччини - разом до Перемоги», ініційований громадською організацією «Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації», покликаний сприяти підтримці внутрішньо переміщених осіб через оновлення бібліотечної інфраструктури в Рівненській області. Партнерами виступають Культурний фонд Ернста фон Сіменса (Німеччина), управління культури і туризму Рівненської обласної державної адміністрації та Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека.

Ключовою метою ініціативи є забезпечення публічних бібліотек регіону сучасною комп'ютерною технікою, що дозволить значно розширити можливості надання інформаційних, освітніх та адміністративних послуг як для переселенців, так і для місцевих жителів, які зазнають психологічного навантаження внаслідок війни. Заплановано постачання технічного обладнання у 50 бібліотек області та підготовка працівників як «цифрових тренерів», тобто консультантів, здатних навчати користувачів основам цифрової грамотності та роботі з державними онлайн-сервісами.

Проект також передбачає низку тематичних тренінгів, зокрема з цифрових навичок, доступу до електронних адміністративних послуг, інструментів дистанційного навчання й засобів соціальної адаптації. У межах першого етапу реалізації було передано 50 системних блоків до бібліотек Рівненщини, а також

здійснено моніторинг технічної готовності закладів до впровадження інновацій. (Українська бібліотечна асоціація, 2023b)

Ініціатива «ВільноХаб», що розпочалася у березні 2022 року на базі 24 публічних бібліотек, має на меті зміцнення ролі бібліотек як осередків підтримки в умовах війни. Основний акцент проєкту - на розширенні інформаційних і освітніх можливостей закладів, сприянні психосоціальній адаптації та розвитку соціальної згуртованості серед внутрішньо переміщених осіб і приймаючих громад.

У межах «ВільноХабу» реалізуються численні активності, зокрема тренінги з медіаграмотності, основ кібербезпеки, профорієнтації та кар'єрного розвитку. Окрему увагу приділено заходам емоційного розвантаження, групової підтримки та психологічної стабілізації. Проєкт також охоплює створення молодіжних просторів, які сприяють взаємодії, неформальному навчанню та самореалізації молоді в нових соціальних умовах. (Мріємо та діємо)

Проєкт «Через прекрасне в природі до прекрасного в людині», впроваджений Долинською бібліотекою, спрямований на формування екологічної свідомості через залучення до мистецьких практик. Завдяки ньому було створено «Еко-студію», що стала простором для втілення креативних ідей на перетині культури й екології.

У межах проєкту бібліотекарі організовують майстер-класи з використання вторинних матеріалів, розробляють тематичні фотозони та інсталяції, а також ініціюють виставки, конкурси та акції зі збору й сортування сміття. Така діяльність не лише актуалізує екологічні теми в публічному просторі, а й сприяє розвитку творчого потенціалу громади та підвищенню екологічної відповідальності через спільну культурну практику. (Інформатор Калуш, 2022)

Один із прикладів сучасних практик підтримки внутрішньо переміщених осіб на базі освітньо-культурної інфраструктури - проєкт «Посилення конкурентоспроможності та інтеграція ВПО до економічної діяльності регіону в сучасних реаліях», що охоплює Київську та Івано-Франківську області. Він фокусується на соціальній та економічній інтеграції ВПО через доступ до безкоштовного онлайн-навчання.

Освітня програма охоплює ключові напрями, що відповідають запитам сучасного ринку: грантрайтинг, фандрайзинг, управління проєктами, бізнес-комунікація та особистий брендинг. Такий підхід сприяє не лише підвищенню професійної спроможності, а й формуванню впевненості в новому середовищі.

Особливістю проєкту є практична інтеграція знань: учасники мають змогу представити свої навички роботодавцям і галузевим експертам, а сертифікація навчання підсилює їхню конкурентоспроможність. Проєкт демонструє гнучкість освітньо-культурної інфраструктури у відповідь на потреби уразливих груп і потенціал таких інституцій як платформ підтримки та самореалізації в умовах кризи. (Київська міська рада)

У контексті війни та періоду післявоєнного відновлення соціальна функція бібліотек набуває особливої ваги як простору, здатного забезпечити безпечне, підтримувальне та інклюзивне середовище для різних категорій населення. Бібліотеки в Україні дедалі частіше переосмислюють свою місію, трансформуючись із традиційних осередків зберігання знань у багатофункціональні центри допомоги та соціальної взаємодії. Ці інституції поступово утверджуються як соціальні актори, здатні оперативно реагувати на виклики війни, надаючи підтримку внутрішньо переміщеним особам, вразливим групам та мешканцям постраждалих громад.

Одним із масштабних прикладів такої трансформації є пілотний проєкт «Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки», що реалізується за підтримки ЮНЕСКО, Міністерства культури та інформаційної політики України у межах національної програми «Ти як?». У межах цієї ініціативи 15 бібліотек із шести регіонів стали майданчиками для надання базової емоційної та психологічної підтримки. Бібліотекарі пройшли навчання з основ ментального здоров'я, арттерапії, кризової психології та перших кроків психологічної допомоги. Таким чином, бібліотека постає як безпечний соціальний простір, що поєднує інформаційну, просвітницьку та емоційну підтримку, адаптуючись до потреб спільнот у часи глибокої нестабільності. (Мінреінтеграції, 2023)

Одним із показових прикладів адаптації бібліотек до викликів воєнного часу стала ініціатива закладів Київської області, які трансформувалися в «пункти незламності»

та простори соціального коворкінгу. Зокрема, Ірпінська центральна бібліотека зазнала модернізації, перетворившись на багатофункціональний хаб, обладнаний генераторами, доступом до інтернету через Wi-Fi, а також робочими місцями для дистанційної освіти та праці. Такий формат дозволив не лише забезпечити безперервність доступу до базових інформаційних і соціальних послуг, але й сформувати нову модель інтеграції бібліотек у систему громадської підтримки в умовах надзвичайних ситуацій, зміцнюючи їхню роль як інституцій громадської стійкості. (Суспільне Київ, 2024)

Одним із прикладів гнучкого трансформування бібліотечного простору відповідно до потреб громади став проєкт «ТАТОhub», реалізований на базі Закарпатської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Федора Потушняка. Ініційований Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) за підтримки організації Promundo (США) та низки громадських інституцій, проєкт був спрямований на утвердження культури відповідального батьківства та підтримку партнерських стосунків у родині. Його цільовою аудиторією стали чоловіки, які прагнуть глибшої залученості у виховання дітей та побудови здорових сімейних взаємин. З початком повномасштабної війни більшість центрів ТАТОhub було переорієнтовано на надання гуманітарної підтримки внутрішньо переміщеним особам і вразливим категоріям населення. Таким чином, бібліотека продемонструвала свою здатність оперативно адаптуватися до кризових умов і виконувати функцію хабу соціальної підтримки. У межах діяльності проєкту в Ужгороді були реалізовані численні заходи, зокрема тренінги з домедичної допомоги, фінансової грамотності, психологічна сесія «У пошуках ресурсів», низка майстер-класів і публічна дискусія, присвячена питанням протидії дезінформації. (Закарпаття онлайн; Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, 2023)

Отже, на сучасному етапі бібліотеки не лише реагують на виклики часу, а й виступають активними суб'єктами соціальних змін. Їхня здатність адаптувати традиційні функції до нових умов, а також запроваджувати інноваційні напрями роботи забезпечує їм місце ключового культурного та інформаційного актора в українському суспільстві.

Висновки до розділу 1

Публічні бібліотеки в сучасному суспільстві виходять за межі своєї традиційної ролі як сховищ знань і перетворюються на повноцінні соціальні інституції, здатні реагувати на кризові виклики та підтримувати процеси відновлення, інтеграції й адаптації. У межах цього розділу було проаналізовано різноманітні соціологічні підходи до розуміння бібліотек, що дозволило розкрити багатовимірність їхніх функцій.

Функціоналістський підхід показав, як бібліотеки сприяють збереженню стабільності та передаванню цінностей у суспільстві. Символічний інтераціоналізм надав інструменти для осмислення бібліотеки як простору взаємодії, де значення формуються у процесі повсякденного спілкування та участі. Теорії простору (Лефевр, Олденбург, Соя) підсилили розуміння бібліотеки як «третього місця», що забезпечує доступність, інклюзію та емоційну безпеку. А концепція просторової справедливості звернула увагу на те, як розташування та інфраструктура бібліотек впливають на рівень доступу до культурного капіталу різних соціальних груп.

Через концепції Бурдьє, Коулмана, Патнема, Ліна та інших, бібліотеки постають не лише як місця знання, а як ключові вузли соціальних мереж, де народжуються довіра, взаємопідтримка та громадянська активність. Вони виконують роль інституційної підтримки для вразливих категорій населення, зокрема ВПО, ветеранів, людей похилого віку тощо.

Розгляд міжнародного досвіду - від Великої Британії часів Другої світової до сучасних ініціатив у США, Ізраїлі та Канаді - дозволив побачити, що бібліотеки здатні відігравати активну роль у періоди кризи, війни й соціальних трансформацій. Вони не лише інформують, а й лікують, інтегрують, зберігають пам'ять і формують нові спільноти.

Війна в Україні стала лакмусовим папірцем для виявлення справжньої цінності бібліотек як гнучких і здатних до адаптації структур. У багатьох регіонах бібліотеки трансформувались у простори турботи. Вони надавали прихисток, слугували точками доступу до інтернету, підтримки волонтерських ініціатив, психоемоційного відновлення та неформальної освіти. Їхня діяльність виходила за

рамки звичної. Бібліотеки стали агентами змін, що забезпечують сталість, зміцнюють локальні мережі довіри та підтримують ідентичність.

Особливе значення в умовах війни набули культурна, освітня та інтеграційна функції бібліотек. Вони зберігають пам'ять про війну та спротив, підтримують локальні ініціативи, архівують голоси спільнот і надають платформи для осмислення пережитого досвіду. Одночасно бібліотеки забезпечують доступ до актуальних знань, підвищують цифрову грамотність, сприяють інтеграції ВПО та ветеранів у нові громади.

Таким чином, бібліотеки в Україні постають як приклад інституційної резилієнтності - здатності реагувати на руйнування, трансформувати функції та залишатися точками опори для людей у часи нестабільності.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ВПО Й УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

2.1 Теорії адаптації та мобільності в умовах повсякдення

Процеси внутрішнього переміщення внаслідок війни не можна розглядати винятково як логістичну або адміністративну проблему. Йдеться передусім про глибоку трансформацію життєвих обставин, що передбачає втрату середовища, звичних соціальних ролей, улюблених місць, елементів повсякденності, тобто всього того, що формує відчуття «вкоріненості». Саме тому у цьому підрозділі було здійснено теоретичне осмислення адаптації внутрішньо переміщених осіб у контексті повсякдення. Розглянуто ключові концепти, що пояснюють процеси пристосування, мобільності, втрати та відновлення соціального укорінення.

У класичному розумінні адаптація трактувалася як пристосування індивіда до змін середовища (Berry, 1997), однак сучасні дослідження наполягають на її багаторівневості: йдеться не лише про поведінкові зміни, а й про трансформацію ідентичності, переоцінку соціальних зв'язків, символічну роботу з простором. Переїзд, особливо вимушений, змінює не лише географію життя, а й семантику повсякденного існування.

У рамках так званого «повороту до мобільності», який запропонував Джон Уррі (2007) мобільність розглядається не як факт переміщення, а як соціокультурна подія. Переміщення людей не є ані нейтральним, ані суто фізичним процесом. Це зміна доступу до ресурсів, часу, взаємодій, ритмів. Згідно з цим підходом, переселення - це також переривання біографічного часу, момент, коли звичний темп життя обривається і потребує відновлення у нових координатах.

Цінним у цьому контексті є і підхід до переселення як втрати «соціального тіла» міста, про який говорить Даан Брюн (2015). Людина, яка змушена покинути свій дім, втрачає не лише дах над головою, але й втрачає сукупність звичних взаємодій, улюблені лавки, маршрут до роботи, обличчя сусідів. Відтак адаптація це не тільки пошук нового помешкання, а й відновлення соціального ландшафту, у якому особа може знову «впізнати себе».

Антропологічні дослідження мобільності також наголошують на понятті агентності переселенців. На противагу уявленням про ВПО як виключно вразливу групу, підкреслюється, що переміщені особи є суб'єктами, які активно творять нове середовище, приймають рішення, шукають підтримку, відтворюють практики турботи про себе та інших. Адаптація в такому контексті постає не як результат зовнішнього «допоможи», а як процес самовідтворення суб'єктності у зміненому світі. (Malkki, 1995)

Таким чином, адаптація внутрішньо переміщених осіб у міському середовищі постає не лише процесом функціонального пристосування, а й складною соціокультурною ідентифікаційною роботою, яка розгортається у просторі, часі та взаємодії. Вивчення цієї теми потребує уважності до того, як переселенці проживають своє нове життя не лише через інституції, але й через досвід місця, ритуалів, присутності і спільноти.

Процес адаптації внутрішньо переміщених осіб у міському середовищі є насамперед процесом відновлення та перебудови повсякденності, а саме тих рутинних, дрібних, часто непомітних дій, які формують структуру щоденного життя і забезпечують відчуття стабільності та впорядкованості (Highmore, 2002). Розуміння повсякденності як сфери, де розгортається боротьба за сенс і контроль над життям, дозволяє виявити, що адаптація це не лише фізичне чи адміністративне пристосування, а насамперед соціокультурний процес, що відбувається через практики повторення, ритуалізації та відтворення знайомих ритмів.

Важливим теоретичним концептом, що пояснює цей феномен, є «making home in displacement». У рамках цієї концепції «дім» перестає бути лише фізичним простором, який можна позначити як адресу чи будівлю. Натомість «дім» стає процесом і результатом творчої діяльності переселенців. Вони не просто шукають дах над головою, а активно створюють нову мережу стабільності, що включає знайомі місця, соціальні зв'язки, ритуали, символи і практики, які відновлюють відчуття приналежності. Цей «дім» стає інфраструктурою стабільності, що утворюється із звичних маршрутів, локальних культурних практик, способів організації часу і

простору, які допомагають людині відчувати, що вона «там, де має бути», навіть якщо зовнішні обставини радикально змінилися. (Pfingst & Fabos, 2021)

У цьому контексті особливу роль відіграють публічні простори, такі як бібліотеки, кав'ярні, громадські парки, ринки. Загалом, місця, які формують соціальну тканину міста і забезпечують можливість повторного знайомства з містом через регулярні контакти, впізнавані предмети і ритуали. Бібліотека, наприклад, виступає як соціальний і культурний вузол, який поєднує інформаційні ресурси з можливістю зустрічей, участі в культурних та освітніх заходах, що посилює почуття стабільності і дає простір для вираження ідентичності.

Адаптація в місті відбувається через практики «звикання до місця», які включають поступове відновлення та творення нових маршрутів, освоєння локальних соціальних кодів і символів, налагодження повторюваних соціальних контактів тощо. Ці практики створюють відчуття впізнаваності та безпеки, необхідне для переживання дому не лише як фізичного, а й як символічного простору.

Розуміння часу у цих процесах також є ключовим. Час повсякденності не є абстрактною лінією, а радше ритмічним, циклічним потоком, що організує життя і надає йому передбачуваності. Вимушене переміщення різко порушує цей ритм, створюючи стан дезорієнтації, коли людина втрачає контроль над своїм часом і життям. Відтак одним із завдань адаптації стає відновлення ритму через повторення рутинних дій, повернення до улюблених занять, налагодження звичних часових схем. Цей процес не є автоматичним, а вимагає активної роботи і підтримки, адже кожна людина по-різному переживає розрив із звичною тимчасовою структурою.

Водночас важливо підкреслити, що адаптація - це не просто пасивне прийняття нових умов, а процес агентності, де переміщені особи активно конструюють свою нову повсякденність, обирають, які практики й ритуали відтворювати, а які відкидати. Відновлення дому в новому місті є творчим процесом і часто тривалим, що пов'язано із пошуком балансу між збереженням минулого і відкритістю до нового.

Таким чином, адаптація у міському просторі є комплексним явищем, що охоплює не лише матеріальне пристосування, а й глибоку соціокультурну ідентифікаційну роботу, де повсякденність і час виступають структурними

чинниками, які задають сенс і ритм життя. Публічні інституції, зокрема бібліотеки, мають у цьому процесі особливу роль. Вони є просторами, де людина може «заново впізнати себе», повернути контроль над часом і простором, відчутти належність і безпеку. З огляду на це, бібліотеки в містах прийому внутрішньо переміщених осіб постають не просто як постачальники інформації чи культурних послуг, а як ключові актори у процесах соціальної інтеграції та формування нового «дому».

2.2. Соціальна інтеграція ВПО крізь призму бар'єрів і ресурсів

Соціальна інтеграція внутрішньо переміщених осіб (ВПО) - це багатовимірний і тривалий процес, що виходить далеко за межі формальних процедур реєстрації чи надання матеріальної допомоги. Інтеграція слід розглядати як складну мережу взаємодій, які відбуваються на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях, формуючи нові соціальні зв'язки, культурні практики і відчуття приналежності (Ager & Strang, 2008). Водночас цей процес є водночас і викликом, і можливістю для самовизначення, побудови ідентичності та відновлення соціального життя.

Одним із найпомітніших викликів інтеграції є соціальна ізоляція, спричинена руйнуванням попередніх мереж підтримки, які ВПО залишили у рідних громадах. Втрата сімейних, дружніх і професійних зв'язків призводить до емоційної та соціальної вразливості, що часто поглиблює почуття відчуженості, тривожності і депресії (Putnam, 2000; Cacioppo & Hawkey, 2009). У великих містах, де панує швидкий темп життя і високий рівень анонімності, побудова нових зв'язків є особливо складною, що часто веде до замикання у своїх етнічних чи мовних спільнотах і перешкоджає інтеграції в більш широку соціальну тканину.

Для ВПО важливо не лише підтримувати зв'язки з іншими переміщеними, а й долучатися до локальних мереж міста прийому, що створює умови для більш гнучкої і включної соціальної ідентичності, знижує ризики маргіналізації та сприяє довгостроковій стабільності (Portes, 1998).

Особливу роль у процесах соціальної інтеграції відіграють громадські, культурні та освітні інституції, такі як бібліотеки, культурні центри, громадські

організації, волонтерські рухи. Вони формують «м'які» простори включення, де ВПО можуть не лише отримати інформацію чи матеріальну допомогу, але й знайти підтримку, можливості для соціалізації, самоорганізації, творчої самореалізації. Наприклад, публічні бібліотеки у багатьох містах стають хабами, що об'єднують різні групи населення навколо спільних інтересів, пропонують курси з вивчення мови, допомогу з працевлаштуванням, простори для дітей і сімейних заходів. Такі інституції допомагають зменшити бар'єри між «корінними» мешканцями і переміщеними, створюючи умови для емпатії і діалогу.

Втім, інтеграція у новому місті супроводжується і численними бар'єрами. Важливою проблемою є прояви дискримінації, що можуть проявлятися як на побутовому рівні, так і у структурних формах. Наприклад, обмеження доступу до ринку праці, житла, освіти. Конкуренція за обмежені ресурси посилює напруженість між місцевим населенням і ВПО, що може призводити до соціальних конфліктів і послаблювати інтеграційні процеси (Berry, 1997). У таких умовах важливість політик, спрямованих на формування толерантності, міжкультурного діалогу та боротьбу з дискримінацією, стає очевидною.

Не менш складним є процес формування самоідентичності ВПО в новому соціокультурному контексті. Інтеграція не означає автоматичне прийняття культури міста прийому чи втрату власної культурної спадщини, а передбачає динамічне поєднання і розвиток багатовимірної ідентичності (Hall, 1996)

Підсумовуючи, соціальна інтеграція ВПО - це комплексний процес, який охоплює відновлення соціальних мереж, формування почуття приналежності і нової ідентичності, подолання бар'єрів і створення умов для активної участі у житті міста. Соціальні, культурні та просторові ресурси, зокрема публічні бібліотеки, відіграють центральну роль у формуванні «м'яких» інфраструктур включення, підтримки і співпраці, сприяючи тим самим не лише виживанню, а й розвитку і процвітанню переміщених осіб у новому середовищі.

2.3. Особливості процесів внутрішнього переміщення в Україні

Починаючи з 2014 року, внутрішнє переміщення в Україні набуло безпрецедентного масштабу, що зробило країну одним із провідних прикладів тривалої внутрішньої міграції в умовах збройного конфлікту в Європі. Вимушене переселення, викликане окупацією Криму та бойовими діями на Донбасі, а з 2022 року повномасштабним вторгненням Росії, радикально змінило не лише демографічну мапу країни, а й структуру соціальних відносин у приймаючих громадах. Відбувається складний процес переосмислення уявлень про "місцевих" і "новоприбулих", "своїх" і "інших", що безпосередньо впливає на рівень соціальної згуртованості, доступ до ресурсів, а також на відчуття дому та безпеки.

Адаптація внутрішньо переміщених осіб в Україні - це складний процес, що стосується різних сфер життя. Це не лише про оформлення документів чи пошук роботи. Це також про емоційний стан, почуття безпеки, можливість знову відчувати себе "вдома".

Багато переселенців навіть через рік-два після переїзду продовжують відчувати себе чужими. Вони ніби "живуть тимчасово" і не до кінця впевнені, що залишаться тут надовго, не поспішають будувати нові зв'язки, не завжди відчувають, що нове місце справді їхнє. Це почуття тимчасовості часто глибше, ніж просто побутові незручності. Воно пов'язане з тим, що втрачене «своє» ще не знайшло заміни.

У цьому контексті особливого значення набуває роль інституцій, здатних стати точками входу у нову соціальну тканину міста. Публічні бібліотеки, культурні центри, освітні заклади можуть виступати не лише як місця надання послуг, а й як середовища формування горизонтальних зв'язків, безпечного простору, де відбувається поступове «вкорінення» у спільноту. Бібліотеки, зокрема, можуть виступати посередниками між офіційними структурами і людьми, забезпечуючи не лише доступ до інформації, а й можливість соціальної видимості, символічної присутності ВПО у культурному житті міста.

Окремо варто відзначити трансформацію уявлень про «дім» у досвіді внутрішньо переміщених осіб. Для багатьох із них дім перестає бути виключно фізичним простором. Він набуває рис тимчасового, мандрівного, фрагментарного.

Відзначається зростання ролі символічних маркерів дому: мови, побутових ритуалів, пам'яті про минуле місце проживання. Цей феномен ускладнює інтеграцію, бо з одного боку люди прагнуть відтворити «старий» дім, а з іншого - змушені адаптуватися до «нового» контексту, де на них часто дивляться як на «тимчасових».

Водночас український досвід показує приклади сильної солідарності та гнучкості локальних спільнот. У багатьох містах розгорнулася горизонтальна взаємодія між ВПО та місцевими мешканцями, що виходить за межі державних програм. Принцип «грумада допомагає громаді» став важливим елементом соціальної адаптації, знижуючи рівень стигматизації та посилюючи відчуття приналежності.

Таким чином, український контекст внутрішнього переміщення демонструє складну взаємодію між травмою втрати, потребою в адаптації та пошуком нового символічного дому. Цей процес не є лінійним, але містить у собі потенціал для переосмислення самої ідеї приналежності в умовах постійної невизначеності. Саме культурно-соціальні практики, такі як відвідування бібліотек, участь у спільних ініціативах, локальні культурні події, можуть стати інструментами не лише інтеграції, а й відновлення довіри, суб'єктності та почуття спільноти.

За результатами опитування, проведеного Міжнародною організацією з міграції (МОМ, 2025) в Україні досі понад 3,6 мільйона людей залишаються внутрішньо переміщеними, тобто тими, хто був змушений покинути свій дім через війну, але не виїхав за кордон. Ще понад 4 мільйони вже повернулися назад. Але ті, хто досі живе не вдома, зазвичай залишаються у такому становищі понад два роки. Це вже не просто тимчасова ситуація. Для багатьох це стало новою реальністю, яка вимагає не швидкої допомоги, а довготривалих рішень і підтримки.

Люди найбільше виїжджали зі східних і південних регіонів - Донеччини, Харківщини, Херсонщини, Запоріжжя та Луганщини. (рис. 2.1)

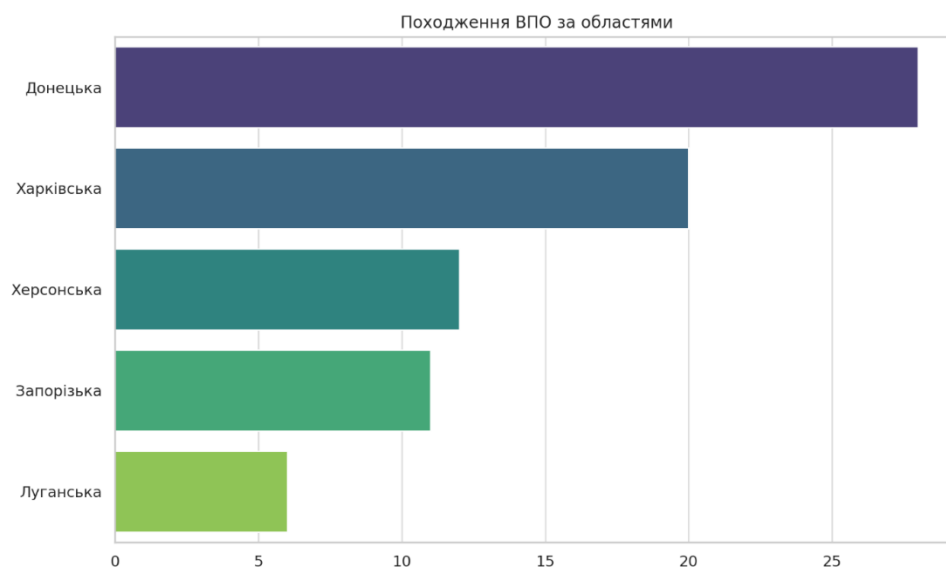

Рис. 2.1. Походження ВПО за областями

Оселилися здебільшого у Дніпрі, Харкові, Києві та Київській області. (рис. 2.2) Варто зазначити, що 27% ВПО залишаються в межах своїх рідних областей, що свідчить про прагнення залишатися близько до дому та збереження зв'язків із попереднім середовищем.

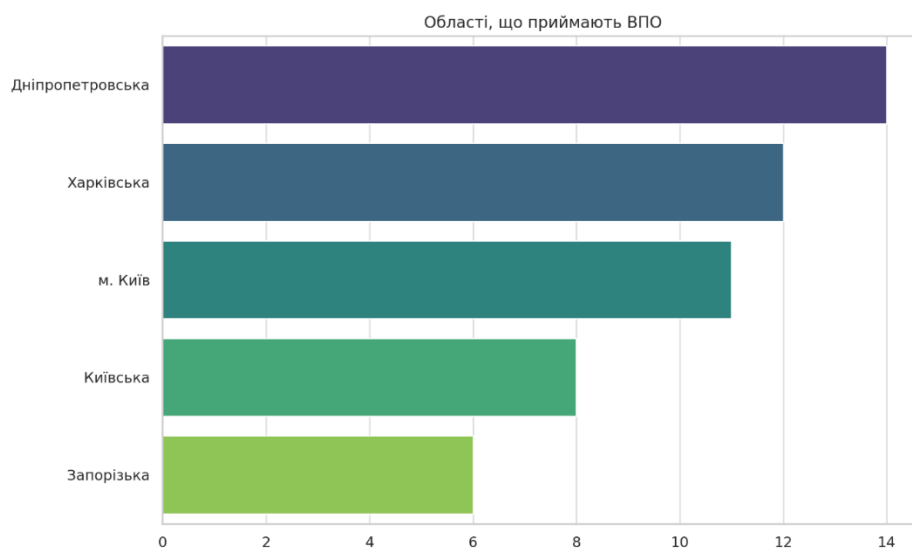

Рис. 2.2. Області, що найбільше приймають ВПО

Сукупність соціодемографічних характеристик ВПО свідчить про високу частку вразливих категорій:

- 59% ВПО становлять жінки, 41% - чоловіки;
- 23% - діти, а 26% - особи віком 60 років і більше;
- 31% домогосподарств ВПО включають осіб з інвалідністю, а 44% - осіб із хронічними захворюваннями;
- 86% домогосподарств складаються виключно з переміщених осіб;
- 10% - неповні сім'ї, де є лише один дорослий із дітьми.

Ці показники підтверджують необхідність комплексного підходу до забезпечення базових прав і соціальних гарантій.

Переважна більшість переселенців не планують повертатися найближчим часом. (рис. 2.3) Дехто відкрито каже, що житиме там, де безпечніше. А це означає, що вони потребують не просто допомоги на перший час, а справжньої інтеграції у громади, що включає стабільну роботу, житло, можливість соціалізуватися.

- 87% мають намір залишатися у поточному місці проживання протягом найближчих трьох місяців;
- 70% - планують залишитися довше;
- Лише 15% розглядають повернення, здебільшого після завершення бойових дій;
- 4% планують переміститися в інше місце.

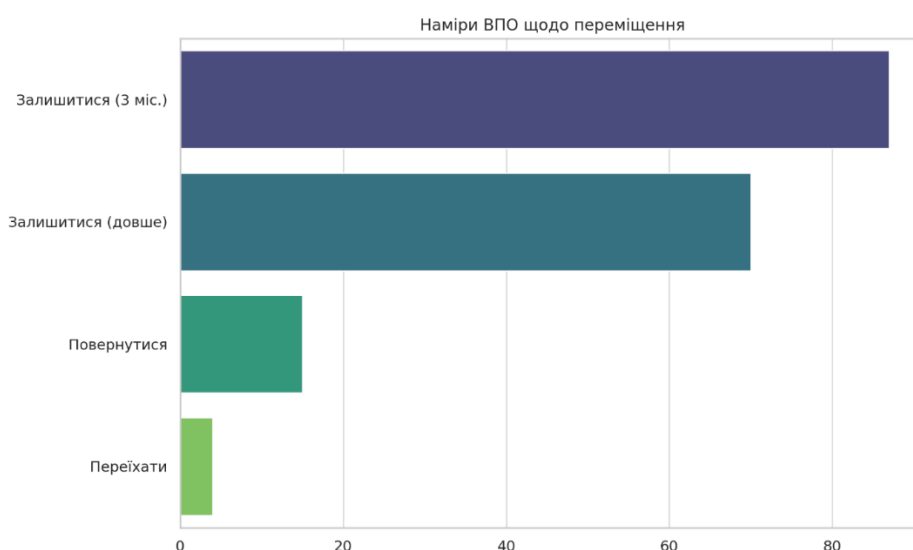

Рис. 2.3 Наміри ВПО щодо переміщення

Найгостріше переселенцям бракує базових речей: ліків, їжі, теплого одягу, гігієнічних засобів, павербанків, безпечного житла. Найбільш бажана допомога - грошова. (рис. 2.4)

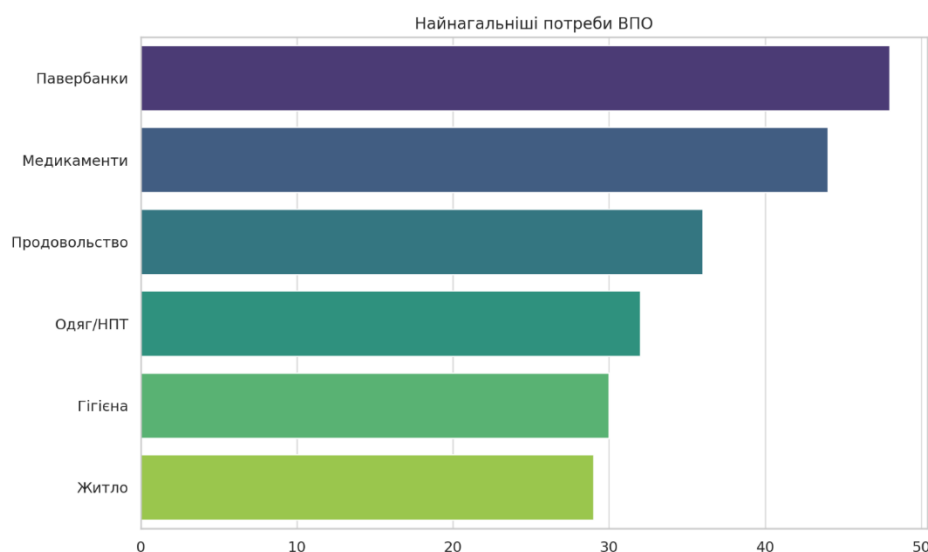

Рис. 2.4. Найнагальніші потреби ВПО

Щоб вижити, люди економлять, зменшують витрати, використовують останні заощадження або покладаються на гуманітарну допомогу. Багато хто змушений жити у гірших умовах, ніж до війни, або відмовляється від медичної допомоги, бо не може її собі дозволити. (рис. 2.5)

Рис. 2.5 Найпоширеніші стратегії виживання ВПО

На початок 2025 року ситуація з внутрішнім переміщенням в Україні залишається вкрай складною, а коло проблем, із якими стикаються переселенці, розширюється. Однією з головних загроз є хронічна невизначеність щодо майбутнього. Багато людей не мають чіткої відповіді на питання, чи зможуть вони повернутися додому, коли саме це буде можливим, і що їх там чекає. Водночас держава не завжди пропонує довгострокові рішення, які могли б допомогти людям почати новий етап життя у приймаючих громадах. Усе це посилює почуття тимчасовості, фрустрації й тривоги, яке супроводжує вимушене переміщення.

Ще одна серйозна проблема - житло. У багатьох регіонах, особливо в містах, куди переїхала найбільша кількість ВПО, гостро не вистачає доступного і безпечного житла. З настанням холодів ця проблема стає критичною, адже не всі можуть дозволити собі обігрів, ремонт чи оренду комфортного помешкання. Бракує як державних рішень, так і ефективної координації з боку місцевої влади.

Також зберігається системна нестача доступу до медичних, психологічних та соціальних послуг. Для багатьох ВПО навіть базова медична допомога залишається недосяжною через відсутність реєстрації, брак інформації або коштів. Психологічна підтримка є особливо важливою і потреба в ній постійно зростає, зважаючи на травматичний досвід війни й переміщення, однак її надають здебільшого громадські ініціативи або волонтери, а не стабільна державна система.

Окрему увагу слід приділяти вразливим категоріям переселенців, таким як сім'ї з маленькими дітьми, одинокі жінки, літні люди, особи з інвалідністю або хронічними захворюваннями. Всі вони потребують додаткової підтримки. Часто ці групи не мають змоги працевлаштуватися, отримати медичну допомогу або самостійно вирішувати побутові питання. Це створює глибокі ризики соціального відторгнення, бідності й подальшої маргіналізації.

Загалом, затяжний характер переміщення, нестабільність у працевлаштуванні, відсутність ресурсів і підтримки, низький рівень доступності житла й послуг, слабка інтеграція в нові громади - все це формує кризову ситуацію, яка потребує не короткострокових рішень, а комплексної, довготривалої політики.

Підсумовуючи, можна стверджувати: внутрішньо переміщені особи в Україні це не тимчасове явище, а структурно вразлива частина населення, яка потребує системної уваги. Гуманітарна допомога залишається важливою, але цього вже недостатньо. Потрібні нові інтеграційні, сталі підходи, з акцентом на інклюзивність, локальну участь і довіру. Держава, місцева влада, громадянське суспільство й міжнародні партнери мають переосмислити свою роль в цьому процесі.

Розв'язання проблем, спричинених внутрішньою міграцією в Україні, вимагає системного, гнучкого і водночас чутливого підходу. Передусім ідеться про потребу координувати не лише переміщення людей, а й розподіл ресурсів, можливостей і відповідальності між громадами.

Один із практичних кроків є створення інтерактивної карти безпечності регіонів, що оновлюється в реальному часі. Такий інструмент дозволив би не тільки орієнтувати ВПО, але й уникати перенавантаження певних територій. Також йдеться про необхідність моніторингу основних маршрутів переміщення та їх динаміки, щоб за потреби перенаправляти потоки і запобігати соціальній напрузі в громадах.

Ще один критичний напрям пов'язаний з працевлаштуванням та інтеграцією в економічне життя. Це не просто про зайнятість. Це про повернення до відчуття корисності й стабільності. У цьому контексті пропонується створення реєстрів ВПО, де були б зазначені їхні кваліфікації, освіта, професійний досвід. Такі бази дозволили б організовано підбирати роботу на місці або в суміжних громадах. У поєднанні з можливостями перекваліфікації це є одним із ключів до швидшої інтеграції.

Професійна адаптація не менш важлива за психологічну. Тому доцільним є впровадження прискорених курсів підвищення кваліфікації через залучення місцевих університетів, профтехучилищ, тренінгових центрів. Це має стати не епізодичним проектом, а постійною практикою, особливо в тих регіонах, куди перемістилися підприємства й організації.

Важливою частиною є налагодження зв'язків між громадами. Механізми обміну інформацією про наявні ресурси, вільні житлові площі, потреби в спеціалістах дозволять не лише координувати переміщення, а й робити його більш осмисленим. Це

дасть змогу уникнути хаотичного розселення та краще планувати розвиток громад, з урахуванням наявного потенціалу.

Окремим блоком можна виділити культурну інтеграцію. Люди, які були змушені залишити свої домівки, часто опиняються в зовсім інших культурних і мовних середовищах. Тут потрібна тонка й делікатна робота. Через ознайомлення з місцевими традиціями, спільні культурні заходи, діалогові формати.

Такі заходи не лише пом'якшують наслідки травматичного досвіду переміщення, а й створюють умови для формування довіри, співучасті та взаємної поваги між переселенцями і місцевими мешканцями.

Висновки до розділу 2

Аналіз теоретичних підходів і українського досвіду адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб демонструє, що переміщення - це не лише фізичний факт зміни місця проживання, а глибока трансформація соціального, культурного та психологічного буття людини. Адаптація у новому місці вимагає осмислення не лише на рівні базових потреб, а й у площині повсякденного досвіду, ідентичності, символічного відчуття дому.

Соціальна інтеграція виявляється не автоматичним наслідком переміщення, а багатовимірним процесом, що передбачає як внутрішню роботу над прийняттям нової реальності, так і зовнішні умови, що створюються інституціями. Бібліотеки, культурні центри та інші «м'які» простори інклюзії стають важливими посередниками між переселенцями і приймаючими громадами, сприяючи формуванню соціального капіталу, взаємопідтримки і взаємодії.

Український контекст підтверджує: затяжне переміщення супроводжується почуттям тимчасовості, дезорієнтації і вразливості. Водночас спостерігається сильний потенціал до солідарності, локальної взаємодії і спільнотворення нової реальності. Це створює умови для формування інтеграційних стратегій, що поєднують інституційну підтримку з ініціативами знизу.

Таким чином, процес адаптації та соціальної інтеграції ВПО в Україні вимагає комплексного підходу: окрім практичних рішень у сфері житла чи соціальних послуг,

необхідна уважність до культурного контексту та досвіду втрати, який переживають люди. Справжнє відновлення стабільності й відчуття дому можливе тоді, коли відбувається взаємне прийняття: переселенці знаходять своє місце в нових громадах, а громади вчаться жити в умовах нової реальності, де співіснування стає нормою.

РОЗДІЛ 3. БІБЛІОТЕКИ В УКРАЇНІ ЯК ОСЕРЕДКИ КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Методологія та емпірична база дослідження

Для дослідження теми «Публічні бібліотеки як простір адаптації внутрішньо переміщених осіб: культурні послуги, соціальна інтеграція та психоемоційна підтримка» було обрано якісний підхід. Зокрема, метод напівструктурованого глибинного інтерв'ю. Такий вибір зумовлений тим, що основним об'єктом зацікавлення в контексті дослідження була не стільки статистика користування бібліотекою, скільки особисті історії та переживання ВПО, їхнє ставлення до бібліотек у новому середовищі, відчуття підтримки й залученості.

Якісна методологія найбільш доречна, коли досліджуються не лише факти, а й значення: як саме люди проживають певні події, що для них означає взаємодія з соціальними чи культурними просторами. У випадку з внутрішньо переміщеними особами, особливо тими, хто пережив травматичні події війни, надзвичайно важливо враховувати індивідуальний контекст. Кожен має свою історію переїзду, рівень підтримки, способи адаптації та психологічного відновлення. Універсальні цифри не можуть повною мірою передати цю складність і різноманіття досвіду.

У дослідженні було використано метод напівструктурованого глибинного інтерв'ю, проведене за гайдом, що включав блоки запитань про:

- загальний досвід переселення та адаптації;
- досвід відвідування бібліотеки у новій громаді;
- читальні практики і фонд
- культурну участь
- освітні та інформаційні можливості
- психоемоційні заходи та підтримку
- соціальні зв'язки та інтеграцію
- роль бібліотеки у відновленні відчуття приналежності, ідентичності, безпеки і загальне враження (дод. А)

Особливість напівструктурованого інтерв'ю полягає у поєднанні чітко окреслених тематичних блоків із відкритістю до діалогу. Це дозволяло з одного боку триматися дослідницької логіки, а з іншого - давати простір респондентам для вільного висловлення, для несподіваних тем і значень, які можуть виникати в процесі розмови.

До того ж, глибинне інтерв'ю дає змогу зібрати багатовимірні дані. Тобто, не лише факти, як-от частота відвідувань чи участь у заходах, а й те, як люди говорять про ці події, які слова обирають, як описують свій настрій, що підкреслюють, а що замовчують. У дослідженні, що стосується адаптації після вимушеного переїзду, саме ці нюанси мають велике значення. За ними можна побачити внутрішню напругу, потребу в підтримці чи, навпаки, приклади ресурсу й стійкості.

Також цей метод добре працює, коли ми хочемо зрозуміти функціонування інституції очима її користувачів. Не через документи чи статистику, а через живий досвід. У випадку бібліотек це особливо важливо, адже їхній вплив часто проявляється у м'яких формах, тобто у відчутті прийняття, безпеки, можливості бути серед інших.

Отже, напівструктуроване глибинне інтерв'ю - це той інструмент, який найкраще відповідає завданням цього дослідження. Він дозволяє наблизитись до суб'єктивного досвіду ВПО і зрозуміти, яку роль у цьому досвіді відіграє бібліотека як місце, інституція і як спільнота.

Вибірка була цілеспрямованою (*purposive sampling*): респонденти внутрішньо переміщені особи, що проживають у місті Києві та Київській області та мають досвід відвідування публічної бібліотеки після переміщення. Добір здійснювався з урахуванням варіативності за віком, статтю, попереднім місцем проживання, рівнем участі в бібліотечному житті. Пошук учасників проводився через оголошення, розміщені безпосередньо в бібліотеках. (дод. Б)

Загалом було проведено 12 інтерв'ю.

Глибинні інтерв'ю проводилися у змішаному форматі, тобто як офлайн, так і онлайн. Формат обирали з урахуванням побажань та можливостей респондентів. Така гнучкість дозволила створити максимально зручні умови: хтось мав обмеження в

мобільності чи здоров'ї, хтось щільний графік, а хтось просто відчував себе комфортніше в онлайн-спілкуванні.

Офлайн-інтерв'ю проходили у публічних бібліотеках Києва в читальних залах. Онлайн-розмови відбувалися через Zoom або Google Meet. У кожному випадку учасники заздалегідь отримували пояснення щодо мети дослідження, тем інтерв'ю, його орієнтовної тривалості та гарантій конфіденційності.

Інтерв'ю тривали від 30 до 60 хвилин. Тривалість залежала від того, наскільки респонденти були відкритими до розмови, наскільки широкий і глибокий досвід мали щодо користування бібліотеками. Згоду на участь та аудіозапис брали усно перед початком розмови. У випадку офлайн-зустрічей використовувався диктофон, для онлайн функція запису у відповідній платформі.

Якісне дослідження, що стосується досвіду внутрішньо переміщених осіб, неможливе без чутливого ставлення. Люди, які вимушено залишили свій дім, зазвичай мають за плечима травматичний досвід. Вони втратили звичне середовище, спільноту, відчуття стабільності. Тому особливо важливо було створити для них простір, у якому можна говорити спокійно й без тиску.

Усі учасники заздалегідь отримували зрозумілу інформацію про цілі й зміст дослідження, а також про умови участі. Після цього було запитано усну згоду як на саму розмову, так і на аудіозапис. Ніхто не був зобов'язаний відповідати на всі запитання. Кожен мав право зупинити інтерв'ю в будь-який момент без пояснень. Наприкінці інтерв'ю ще раз проговорювались принципи етичності і дозвіл на обробку інформації.

Було зібрано базові персональні дані, так як вік, стать, місце попереднього проживання тощо, однак вони використовувалися виключно в узагальненому вигляді для аналітичних цілей. Усі імена респондентів були змінені, а потенційно ідентифікаційні фрагменти зашифровані або вилучені. Перед початком інтерв'ю респондентів було поінформовано, що зібрана інформація не буде використовуватися для індивідуального аналізу, а лише у вигляді узагальнених тем і типових ситуацій. У зв'язку з цим, а також з міркувань етичної безпеки, транскрипти інтерв'ю не можуть бути оприлюднені або додані до роботи у відкритому вигляді.

Для аналізу зібраних інтерв'ю був застосований тематичний аналіз (thematic analysis) - метод, що дозволяє упорядкувати, осмислити й концептуалізувати якісні дані, зосереджуючись на повторюваних темах, образах і значеннях у розповідях респондентів.

Аналіз здійснювався за методикою Вірджинії Браун і Вікторії Кларк (2006), що передбачає шість послідовних етапів.

Перший - ознайомлення з даними. Усі інтерв'ю були дослівно транскрибовані з дотриманням принципів анонімності. Тексти були перечитані кілька разів, занурюючись у наративи, відзначаючи яскраві або повторювані фрагменти.

Другий етап - кодування. За допомогою відкритого кодування виокремлювались смислові одиниці: згадки про почуття, культурні практики, уявлення про спільноту, спогади тощо. Коди фіксувалися вручну у таблицях, що дозволяло зберігати живий контакт із матеріалом.

Третім етапом був пошук тем. На основі зібраних кодів формувалися потенційні тематичні вузли - наприклад, «бібліотека як безпечне середовище», «пошук спільноти», «невидимі практики турботи», «опора на культурну пам'ять». Ці теми відображали найбільш повторювані й емоційно насичені фрагменти досвіду.

Четвертий етап - перевірка тем. Повернення до вихідних інтерв'ю із зіставленням тем з текстами здійснювалося з метою перевірки їхньої обґрунтованості, логічної цілісності та відповідності реальному досвіду учасників.

На п'ятому етапі відбувалося остаточне формулювання тем і підтем. Теми були описані як концептуальні блоки, що репрезентують різні виміри досвіду ВПО у взаємодії з бібліотеками.

Шостий етап - інтерпретація. Тут відбувалося співвіднесення виявлених тем із дослідницькими питаннями, теоретичними підходами, а також ширшим соціальним і культурним контекстом.

Завдяки цьому тематичному аналізу вдалося не лише систематизувати інтерв'ю, а й побачити глибші, часто приховані сенси.

У якісному дослідженні, яке стосується досвіду внутрішньо переміщених осіб у взаємодії з бібліотеками, особливо важливо зберігати аналітичну точність і глибину.

Оскільки йдеться про суб'єктивні переживання людей, які пережили війну, втрату дому та зміну соціального оточення, кожне узагальнення потребує делікатної перевірки. Саме тому у дослідженні було застосовано метод триангуляції як спосіб підвищити достовірність і надійність інтерпретацій.

У цьому випадку використовувались два типи триангуляції: джерельна та теоретична.

У дослідженні брали участь респонденти з різним досвідом - чоловіки й жінки різного віку, освітнього та соціального статусу, які проживають у різних районах Києва та Київської області. Така варіативність дала змогу охопити ширший спектр досвіду відвідування бібліотек і уникнути одновимірності. До того ж, дослідження охоплювало різні типи бібліотек – від великих центральних до невеличких районних.

Під час аналізу даних використовувалося кілька теоретичних рамок. Символічний інтеракціонізм допоміг зрозуміти мікрорівень взаємодії - як ВПО поведуться у публічному просторі, як презентують себе, як інтерпретують досвід відвідування бібліотек. Концепція «третього місця» Рея Олденбурга дозволила осмислити бібліотеку як неформальний простір підтримки та приналежності. А теорії соціальних практик дозволили зосередитися на повторюваних діях, рутині і культурних жестах, через які відбувається адаптація.

Завдяки цим підходам триангуляція посилила аналітичну достовірність. Вона дозволила не лише побачити повторювані теми в інтерв'ю, а й краще зрозуміти, що стоїть за словами респондентів.

Попри прагнення до якості й чутливості в роботі з емпіричним матеріалом, дослідження мало певні обмеження.

1. Невелика вибірка та неможливість узагальнення

У дослідженні було проведено обмежену кількість інтерв'ю, що пояснюється наявними часовими та ресурсними межами. Якісна методологія не передбачає статистичної репрезентативності, тому отримані результати не можуть бути екстрапольовані на всю спільноту ВПО Києва чи України загалом. Натомість вони дають змогу глибше зрозуміти, як окремі люди осмислюють бібліотеку в контексті свого переселення, адаптації та емоційного відновлення.

2. Склад респондентів

До участі були запрошені ті переселенці, які вже мають певний зв'язок із бібліотеками. Вони відвідують заходи, користуються послугами або принаймні знають про них. Це означає, що залишився поза увагою досвід людей, які не звертаються до бібліотек із різних причин: через бар'єри доступу, недовіру, мовний чи культурний розрив, або ж просто через нестачу інформації. Таким чином, у дослідженні переважають випадки позитивної чи нейтральної взаємодії, що може спричинити певну односторонність у висновках.

3. Обмеження контексту

Робота здійснювалась у межах міста Києва і області. Столиця і прилеглі громади мають розвинену бібліотечну мережу, більший вибір культурних інституцій і загалом вищу доступність сервісів, ніж у регіонах, що перебувають у зоні бойових дій або близько до лінії фронту. Це обмежує географічну різноманітність досвіду та може накладати свою специфіку.

4. Емоційна вразливість учасників

Респонденти ділилися особистими історіями, що часто стосувалися втрати, страху, змін і викликів. Такі теми могли бути емоційно чутливими, тож не всі були готові заглиблюватися в деталі. Крім того, в окремих випадках міг проявитися ефект соціальної бажаності, коли люди схильні відповідати так, як вважають «правильним» чи прийнятним для дослідника.

5. Обмеження в аналізі

Основну частину аналізу було проведено однією дослідницею, що може накласти відбиток суб'єктивної інтерпретації.

Попри всі ці обмеження, дослідження стало важливим внеском у розуміння того, як публічні бібліотеки можуть виступати просторами турботи, культурної присутності та соціальної інтеграції для людей, що пережили вимушене переміщення. Застосування якісного підходу, уважне слухання досвіду респондентів та використання триангуляції дозволили досягти глибини, яка виходить за межі формального опису.

Отже, використання якісного підходу та напівструктурованих інтерв'ю змогу зануритися в живий, особистісний досвід внутрішньо переміщених осіб і побачити, яку роль відіграють публічні бібліотеки в їхньому процесі адаптації. Поєднання різних форматів спілкування допомогло врахувати потреби респондентів та зробити участь у дослідженні доступною і комфортною.

Дотримання етичних принципів, такі як добровільність, конфіденційність, анонімність, забезпечило безпечний простір для щирих розповідей. Це було особливо важливо з огляду на вразливість учасників і делікатність тем, про які йшлося.

Аналіз інтерв'ю здійснювався за допомогою тематичного аналізу, що дозволив структурувати матеріал і виокремити ключові теми, пов'язані з бібліотеками як просторами підтримки, приналежності та рутинізації. Використання теоретичної та джерельної триангуляції підвищило надійність висновків і дало змогу подивитися на матеріал з різних кутів зору.

Разом з тим, результати варто розглядати з урахуванням певних обмежень - зокрема, невеликої кількості інтерв'ю, специфіки вибірки та контексту столичного регіону.

3.2 Результати емпіричного дослідження культурної та соціальної ролі бібліотек у житті ВПО

У цьому підрозділі представлено результати тематичного аналізу інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами (ВПО), які користуються послугами публічних бібліотек у Києві. Метою аналізу було виявлення ключових патернів досвіду адаптації, користування бібліотечними сервісами та форм соціальної взаємодії, що актуалізуються у бібліотечному просторі. Всього було проаналізовано інтерв'ю з 12 респондентами. У результаті було виокремлено вісім основних тематичних осередків, які охоплюють як індивідуальний, так і колективний досвід. Нижче подано розгорнуту інтерпретацію кожної з тем.

Читання як практика емоційної саморегуляції

Читання для більшості респондентів не обмежується лише дозвіллям або джерелом знань. Це спосіб впоратися зі стресом, знайти внутрішню рівновагу і тимчасово відсторонитися від тривожної реальності. Під час війни та переміщення, коли багато опор руйнується, книга стає тимчасовим прихистком, доступним засобом психологічного заспокоєння.

«Читання завжди було для мене певною віддушиною»

«Коли мозок виноситься – беру книжку»

У цьому контексті бібліотека перетворюється на безпечний простір, де можна вповільнитися, відчути контроль над своїм емоційним станом, відновити внутрішній баланс. Але, навіть якщо респонденти не є активними користувачами читальних залів, однією з основних функцій є надання книжок для особистого користування. Тобто, бібліотеки стають основним каналом для отримання самозаспокоєння і емоційної розрядки через доступ до книг і практику читання.

Що плавно перетікає в наступне питання: чому саме бібліотеки? Адже зрештою, книги можна придбати у книгарнях чи на ринку.

Матеріальні обмеження та прагматизм

Деякі респонденти, яким особливо важливе читання свідомо обирають користування бібліотеками як альтернативу домашній бібліотеці. Купівля власних книг може накладати певні обмеження в мобільності і вимагає певної матеріальної забезпеченості. Важливо пам'ятати, що ВПО вразлива група населення, яка часто має незакриті навіть базові потреби, тож придбання книг може бути недоступним в поточних життєвих обставинах. В цьому випадку бібліотека стає тією опорою, яка дозволяє не відмовлятися від звичних практик читання навіть за умови матеріальних складнощів. Окрім того, ті ВПО, які мають можливість купувати книжки, знаходять для себе нові сенси в користування бібліотеками. Наприклад, перерозподілити кошти, які могли бути витрачені на звичне дозвілля на підтримку української армії.

«Гроші краще витратити на донат»

«Де їх зберігати... життя у валізі... якщо до всіх речей прив'язуватись, то з концепцією ВПО не в'яжеться»

Використання бібліотеки як альтернатива володінню книжками набуває нового значення для ВПО. У когось це практичність і вкорінення у досвід постійних переміщень. У когось – ще й етичне рішення, спрямоване на підтримку ЗСУ. Відмова від матеріального володіння книжкою – ознака гнучкої адаптації до умов переміщення.

Матеріальна база бібліотек

Аналіз висловлювань респондентів щодо матеріальної бази бібліотек, зокрема книжкового фонду як основного ресурсу, демонструє загалом позитивне, хоча й не уніфіковане сприйняття. Більшість учасників інтерв'ю відзначають задоволення від наявного асортименту літератури, наголошуючи на його регулярному оновленні завдяки подарункам, поповненням і відкритості бібліотекарів до індивідуальних запитів.

«Завжди можна щось підібрати, зараз дуже багато дарують книжок, фонди поповнюються»

«Якщо я приходила з якимось проханням, то давали цю літературу»

«На сьогоднішній день книжковий фонд задовільняє, плюс вони кожен раз доповнюють, тому не відчувається що книжок не вистачає»

Проте трапляються й критичні зауваження.

«Книжок взагалі не вистачало в дитячій бібліотеці, старі книжки або ті які вже читали»

Деякі користувачі демонструють адаптивність до ситуації.

«Так, фонду вистачає, я розумію що є певні обмеження, і тоді намагаюсь підлаштовувати свої смаки під ці обмеження..»

Це свідчить про наявність як об'єктивних ресурсних викликів, так і високий рівень лояльності користувачів, які схильні шукати компроміси.

Бібліотека як простір заземлення та повернення до рутини

Переїзд в інше місто часто означає втрату щоденних практик, які надають життю структури. У цьому сенсі бібліотека - це місце, що допомагає знову вибудовувати ритм повсякденності. Регулярне її відвідування формує нову рутину і дає змогу закріпитися у новому середовищі.

«Налагодження побуту впливає на адаптацію»

Знайомі ритуали, навіть такі прості, як вибір книги або прогулянка до бібліотеки повертають відчуття контролю та впорядкованості, якого часто бракує у нових умовах.

Деякі респонденти відмічають важливість бібліотеки як місця, яке спонукає до глибоких роздумів, рефлексії та продуктивної роботи.

«Це таке місце, де я можу глибоко зануритися в свої переживання, чи інформацію, як більше ніде не можу»

Спілкування та соціальна підтримка

Бібліотека постає не лише як місце доступу до інформації, а й як соціальна сцена, де відбуваються нові знайомства, підтримуються соціальні зв'язки, виникає спільність. Це важливо для тих, хто пережив вимушене переміщення і втратив своє звичне соціальне коло. Ця тема зачіпалась ледь не в кожному інтерв'ю і мала дійсно важливе значення для респондентів, особливо для людей більш старшого віку і тих, хто не мав інших просторів для соціальних взаємодій і формування нового кола спілкування.

«Я познайомилась з дівчиною, вона тепер моя подруга»

«Ми вже всіх знаєм і керівників, і працівників»

«Прийшла просто побути серед людей»

«По-перше це спілкування на високому рівні. От навіть після обстрілів приходиш відволікаєшся, дуже приємне спілкування», «я цим живу, спілкуванням»

Соціальний вимір бібліотеки дає змогу вийти з ізоляції, відчувати себе частиною нової громади, переосмислити свою присутність у місті.

Роль бібліотекарів як агентів підтримки

Працівники бібліотек виступають своєрідними посередниками між користувачем і інституцією. Їхня доброзичливість, уважність, здатність пам'ятати і впізнавати - все це формує атмосферу прийняття.

«Мене пам'ятають, кажуть "о, ти прийшла!" – і приємно»

«Вони відчують нас, які ми є»

«Тебе тут поважають, не просто людина з вулиці прийшла, стараються відповісти чемно, допомогти»

«Відчуваєш себе що ти не зовсім покинутий, що тобі повага увага з різних сторін підходить, і це дуже важливо для любої людини»

Такі прояви індивідуального ставлення створюють відчуття гідності й людяності, яке може бути відсутнє в інших інституційних взаємодіях. У цьому сенсі бібліотекарі стають агентами людської підтримки. Можливо, й непомітної, але дуже важливої.

Інклюзивність

Декілька респондентів поділилися ситуаціями, які репрезентували бібліотеки як інклюзивний простір. Наприклад, кейс мами з сином з інвалідністю, які відчували прийняття в стінах однієї з бібліотек завдяки увазі і чуйності працівників, і тепер регулярно її відвідують.

«Видно що вони жили трохи відокремлено, а тепер так хоче, так рветься сюди, він читає перед нами вірші, йому аплодують, і йому приємно»

Також одна з респонденток виділила, як їй допомагають бібліотекарі допомагають знайти книжки зі спеціальним шрифтом, необхідним із-за інвалідності по зору.

«Бібліотеки я відвідувала і відвідую, але так як я інвалід по зору, то я не можу там читати все...»

Заходи та події: культурна присутність у повсякденному житті

Культурні події є ще однією формою включення, завдяки якій бібліотека перетворюється з місця споживання контенту на місце взаємодії. Респонденти позитивно оцінювали зустрічі з митцями, майстер-класи, лекції.

«Зустріч з письменником – це нові імена, знайомство»

«виставки, зустрічі з видатними людьми, концерти... я цим живу»

Окремими респондентами відмічається насиченість програми бібліотек та різноманітність заходів, а головною перевагою визначається їхня доступність, адже на базі бібліотек вони всі безкоштовні.

«Виставки про український одяг, зустрічі з видатними людьми, з артистами, концерт , все на високому рівні. Дуже цікаві заходи, а вхід вільний що дуже важливо, особливо для ВПО»

Дехто розглядає бібліотеку виключно як простір для культурного дозвілля і не цікавиться освітніми, інформаційними чи іншими можливостями. Переважно це люди, які отримують якісну допомогу в соціальних центрах чи інших установах.

«В бібліотеці переважно культурні заходи (прим. відвідує) , освітні заходи в інших інституціях: університет третього віку, центр, а бібліотека саме не культурний розвиток спрямована»

А дехто взагалі не цікавиться заходами із-за упереджень щодо якості і цікавості, невідповідності інтересам респондента, недостатньої поінформованості чи індивідуальних особливостей.

«На регулярній основі події саме не відвідую»

«Треба ще відштовхуватися від особистісного, я от не дуже відкрита людина, мені краще книгу почитати»

Культурна участь варіюється залежно від індивідуальних потреб: для декого це спосіб реалізації, для інших – не завжди релевантний формат. Це вказує на важливість неформального, діалогічного підходу до організації заходів, які враховують не лише зміст, а й стан і досвід аудиторії.

Освітні, інформаційні та прикладні запити

Окрім емоційного та культурного ресурсу, бібліотека для багатьох виступає як простір вирішення прикладних завдань, таких як знайти інформацію, скористатися комп'ютером, отримати консультацію чи освітню підтримку. Часто саме тут люди вперше дізнаються про нові можливості.

Проте, насправді, цей аспект виступає у більшості респондентів не найважливішим. Припускаємо, це тому, що, по-перше, ці функції також ефективно виконують інші інституції, які спеціалізуються саме на цьому. По-друге, велика ймовірність, що основні потреби опитаних нами респондентів полягають в іншому. Частина не цікавиться освітніми курсами, адже або вже працевлаштовані і їм не потрібна перекваліфікація, або люди більш старшого віку, які можуть відвідувати

спеціалізовані «університети третього віку» і більше освітніх програм не потребують, або ж за допомогою інтернету можуть знаходити ресурси які задовольняють їхні освітні чи інформаційні запити.

Ця можливість залишається важливою саме для тих респондентів, у яких немає стаціонарного комп'ютера вдома чи постійного доступу

«Шукав де можна посидіти за комп'ютером – знайшов бібліотеку»

Така функція бібліотеки дає підстави розглядати її як потенційний ресурсний центр для людей у кризових ситуаціях.

Волонтерство та горизонтальні ініціативи

Деякі респонденти говорили про свою залученість у волонтерські ініціативи, що розгорнулися саме на базі бібліотек. Тут вони не лише отримували підтримку, а й самі ставали її джерелом - організовували збори, допомагали іншим, координували допомогу.

«У нас сітки плетуться»

«Збираємо речі для фонду»

«Волонтерський осередок на базі бібліотеки»

Це свідчить про трансформацію бібліотеки у простір активного громадянства, де люди не пасивно споживають послуги, а беруть участь у творенні спільного добра.

Розвиток і підтримка української мови

Бібліотеки також стали осередками, де поширюється українська національна культура. ВПО знайомляться з нею у нових форматах і відмічають що дізнаються нові речі, пов'язані з нею.

«І моду, платки в'яжуть показують, все це зв'язують з українською мовою, традиціями... цікаво, ми до цього такого не знали й не бачили.»

Також проводяться заходи для підтримки і розвитку української мови, що сприяє формуванню українськомовному середовищу для переселенців, які переважно спілкувалися російською, що також полегшує їхній перехід на українську і інтеграцію в нову спільноту, переважно українськомовну.

«В бібліотеці там теж читають українською мовою, вивчають її»

Іноді цей вплив опосередкований, не через спеціальні заходи – деякі респонденти відмічали, що перейшли на українську завдяки українськомовній літературі, яку брали в бібліотеках за рекомендаціями.

«приїхавши в Київ записалася в бібліотеку, теж читала багато, що допомогло впоратись з викликом говорити українською»

Бар'єри та обмеження у доступі до бібліотек

Не всі респонденти мали виключно позитивний досвід взаємодії з бібліотеками. Вони згадували труднощі, пов'язані з недостатньою поінформованістю, інфраструктурними недоліками або недовірою з боку окремих працівників.

«Не вірили – брали зalog»

«Не знали, що є такі можливості в бібліотеках»

Ці епізоди засвідчують, що бібліотеки, як і будь-яка інституція, потребують чутливості до різноманіття користувачів і регулярної саморефлексії щодо практик доступу.

Бібліотека як інституція, що потребує комунікації

Особливо важливим стало питання комунікації, адже воно викрило ряд проблем, з якими стикаються користувачі бібліотек.

«Це просто питання комунікації, бібліотеки мають про себе заявляти»

Більшість респондентів були користувачами бібліотек ще до переміщення, тобто вже мали культурну звичку.

«Коли приїхав до Києва, в мене вже був позитивний досвід користування бібліотеками»

Це означає, що тисячі потенційних користувачів можуть навіть не знати про послуги бібліотек. Критично важливо, щоб бібліотеки були представлені у соціальних службах, на інформаційних стендах, онлайн-платформах – тобто стали видимими.

Окрім цього, навіть серед постійних відвідувачів бібліотек існують певні упередження якраз із-за недостатньої поінформованості. Наприклад, люди які приходять суто за книжками можуть бути не в курсі щодо широкої програми культурних заходів. В деяких бібліотеках, менших, користувачів інформують телефонними дзвінками особисто або через повідомлення в месенджерах. В

бібліотеках з більшою кількістю користувачів інформування відбувається через соцмережі. В деяких бібліотеках це інформування зовсім не відбувається або відбувається некоректно, і це є проблемою. Критично важливо зрозуміти свою аудиторію, проаналізувати ресурси і обрати той шлях інформування, який буде ефективним.

Окремо хочу виділити інформування через веб-сторінки. Респонденти про це не згадували, проте в процесі дослідження бібліотек нам довелося стикнутися з майже систематичним некоректним вказанням даних щодо графіку, а саме щодо вихідних і годин роботи бібліотек.

Зібрані інтерв'ю показують, що бібліотека для багатьох внутрішньо переміщених осіб це не просто місце, де можна взяти книжку. Це простір, де люди віднаходять себе заново: через читання як спосіб емоційної саморегуляції, через рутину, яка допомагає повернути контроль у хаотичному світі, через нові знайомства, спілкування та відчуття приналежності. Для когось бібліотека стала першим безпечним місцем у новому місті. Для когось - майданчиком для волонтерства, культурної участі чи вивчення української мови.

При цьому респонденти говорили не лише про сильні сторони бібліотек, а й про виклики: обмежену поінформованість, іноді формальний підхід або навіть недовіру з боку окремих працівників. Це підкреслює, що бібліотекам важливо не зупинятися в розвитку, а ставати ще більш чутливими до різного досвіду, потреб, і очікувань.

Також, у результаті аналізу якісних інтерв'ю було виокремлено шість типів користувачів бібліотек, які відрізняються за глибиною залученості, мотивацією відвідування, очікуваннями та досвідом взаємодії. Ця типологія допомагає краще зрозуміти різноманітність користувацьких стратегій і може бути корисною для адаптації бібліотечних послуг. (табл. 3.1)

Таблиця 3.1. Типи користувачів бібліотек серед ВПО

Тип користувача	Характеристика	Ключові потреби	Цитати-аркери
Емоційно залучений	Бібліотека як джерело підтримки, безпечний простір, місце знайомств	Спілкування, клуби, стабільність	«Я тут як вдома», «Я не знаю, що б робила без бібліотеки»
Прагматичний користувач	Орієнтований на конкретну функцію: комп'ютер, книжка, інформація	Чіткий доступ до ресурсів, мінімум комунікації	«Я приходжу з конкретною ціллю», «Просто читаю»
Активіст	Участь у волонтерстві, ініціативах, організації подій	Простір для взаємодії, підтримка ініціатив	«Ми плетемо сітки», «Збираємо речі»
Культурно-залучений спостерігач	Зацікавлений у заходах, але не надто активний у взаємодії	Культурні події, неформальний формат	«Я більше слухаю», «Цікаво послухати письменника»
Тимчасово зацікавлений	Відвідує ситуативно, з огляду на обставини (блекаути, стрес)	Простота доступу, базова інформація	«Коли припекло пішла», «Брала книжки, коли не було світла»
Розчарований	Відчуває недовіру або бар'єри у взаємодії	Особистий підхід, відновлення довіри	«Брали заставу, бо я ВПО», «Було формально»

Ця типологія може стати основою для:

- стратегічного планування програм з урахуванням різних потреб користувачів;
- дизайну комунікаційних матеріалів (наприклад, для новоприбулих - адаптовані буклети, для активістів - запрошення до участі у волонтерстві);
- навчання бібліотекарів емпатійній взаємодії з вразливими категоріями;
- підвищення соціальної інклюзивності бібліотек як інституцій публічного блага.

Застосування типологічного підходу до аналізу досвіду внутрішньо переміщених осіб дозволяє глибше зрозуміти різні моделі поведінки у бібліотечному просторі, відмінності у мотивації користування та бар'єри, з якими стикаються окремі категорії відвідувачів. Типологія, заснована на емпіричних даних, не лише відображає соціальне розмаїття ВПО як користувачів, а й виконує функцію аналітичного інструменту для стратегічного планування в бібліотечній сфері.

По-перше, вона допомагає уникнути уніфікованого підходу, коли всі ВПО розглядаються як однакова вразлива категорія. Натомість типологія дозволяє враховувати, що серед них є як люди з високим рівнем активності та включеності, так і ті, хто відвідує бібліотеку ситуативно або дистанціюється з різних причин.

По-друге, типологія є основою для диференційованої комунікації. Наприклад, прагматичні користувачі потребують ясних інструкцій, зручної навігації, технічного сервісу, тоді як емоційно залученим потрібні насамперед стабільність, теплий прийом, відчуття спільноти. Дистанційованим респондентам важливо запропонувати м'які формати залучення, що не вимагатимуть надмірної соціальної активності, але відкриватимуть можливості.

По-третє, типологія може бути інструментом самоаналізу для бібліотекарів. Вона підказує, з ким саме бібліотека вже ефективно працює, а з ким – ще ні. Наприклад, якщо в установі переважає пасивна аудиторія або спостерігачі, можна запровадити програми, що створюють безпечний простір для більш глибокої участі.

По-четверте, типологія відкриває можливості для співпраці між бібліотеками та іншими інституціями - центрами ВПО, волонтерськими хабами, університетами третього віку. Це особливо важливо для активістського типу користувачів, які можуть не лише брати участь у подіях, а й ініціювати нові формати взаємодії.

Запропонована типологія є відкритою до доповнення і може бути поглиблена через подальші дослідження: зокрема, через поєднання з кількісними опитуваннями, порівняння з іншими регіонами або культурно-інституційними контекстами.

Таким чином, типологічний аналіз не лише конкретизує поведінкові патерни ВПО в бібліотеках, а й формує підґрунтя для персоналізованої, емпатійної та ефективної бібліотечної політики.

3.3. Практичні рекомендації щодо підтримки ВПО через діяльність публічних бібліотек

На основі проведеного якісного дослідження, яке поєднувало тематичний аналіз інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та типологізацію користувацьких практик, можна сформулювати низку практичних рекомендацій для публічних бібліотек. Їх реалізація сприятиме поглибленню соціальної функції бібліотек, розширенню доступу до культурних послуг, а також ефективнішій підтримці ВПО в умовах тривалої адаптації.

Системний аналіз аудиторії та постійний зворотний зв'язок

Щоб залишатися актуальними, бібліотеки мають не лише пропонувати послуги, а й регулярно аналізувати потреби та досвід своїх користувачів.

Це вимагає регулярного зворотного зв'язку через зручні та етичні інструменти, такі як анонімні анкети, відкриті ящики для відгуків чи QR-опитування. Водночас важливо створити внутрішні механізми, які дозволяють краще розуміти свою аудиторію: хто приходить, що шукає, які заходи відвідує, з якими труднощами стикається. Періодичне проведення якісних досліджень на місцевому рівні - інтерв'ю або фокус-груп - дає змогу побачити ті запити, які не завжди звучать вголос, особливо від новоприбулих чи вразливих груп. Нарешті, важливою умовою розвитку стає відкритість бібліотек до співпраці з дослідниками, університетами та аналітичними центрами. Це допоможе створити гнучку і персоналізовану стратегію для кожної конкретної громади.

Впровадження адаптивних програм для різних типів користувачів

Типологія дозволяє розробляти програми, що відповідають конкретним запитам користувачів. Емоційно залучені особи потребують стабільного емоційного простору. Це можуть бути розмовні клуби, групи підтримки, камерні події з безпечним середовищем. Прагматичні користувачі очікують ефективного доступу до ресурсів: зручної ІТ-інфраструктури, інформаційних сервісів. Для активістів доречно пропонувати включення у волонтерські ініціативи бібліотеки, а для менш соціально активних користувачів – забезпечити формати участі, які не потребують високого рівня залученості і взаємодії з іншими користувачами.

Підтримка бібліотекарів у ролі фасилітаторів спільноти

Працівники бібліотек часто виступають першими контактними фігурами для ВПО у новому місті. Їхня роль у формуванні атмосфери прийняття та довіри є визначальною. Рекомендується організовувати тренінги з емпатійної комунікації, міжособистісної взаємодії у кризових умовах, роботи з людьми з травматичним досвідом. Також варто заохочувати ініціативність бібліотекарів у розвитку неформальних форматів роботи з користувачами. Проте варто пам'ятати, що така залученість має ґрунтуватися не лише на ентузіазмі. Справді ефективна робота потребує гідної оплати праці, стабільної зайнятості, належних умов і можливостей для професійного розвитку. Без системної підтримки навіть найідейніші фахівці ризикують втратити мотивацію або вигорати. Тож інституційне визнання значущості праці бібліотекарів має стати частиною ширшої державної й муніципальної політики підтримки людського капіталу в культурній сфері.

Формування стабільної рутинної пропозиції

Для багатьох ВПО відновлення повсякденного ритму є частиною адаптації. Бібліотеки можуть підтримати цю потребу через створення регулярного розкладу подій: щотижневі кінопокази, дні мовної практики, тематичні читання тощо. Передбачуваність і сталість таких програм допомагає формувати нові соціальні зв'язки та знижувати рівень тривожності.

Поліпшення доступності інформації про бібліотечні послуги

Частина респондентів вказувала на обмежену поінформованість про наявні ресурси та події. Доцільно створити адаптовані інформаційні матеріали, що лаконічно

пояснюють, як користуватися бібліотекою і які можливості вони надає. Важливо поширювати цю інформацію у місцях концентрації ВПО - ЦНАПах, гуманітарних хабах, соціальних мережах.

Розвиток бібліотеки як багатофункціонального простору

Сучасна бібліотека повинна бути не лише сховищем знань, а й гнучким соціальним середовищем. Доцільно передбачити зони для читання, роботи, тиші та неформальної взаємодії.

Розширення міжсекторальної співпраці

Бібліотеки можуть посилити свою ефективність як інституції турботи через партнерство з іншими організаціями – центрами для ВПО, освітніми та культурними ініціативами, психологічними службами. Спільні події та програми, такі як тренінги, юридичні консультації, арт-терапія створюють інфраструктуру взаємодії та довіри.

Інклюзивність і чутливість до досвіду

Респонденти, які відчували бар'єри у користуванні бібліотекою, вказували на потребу у визнанні власного досвіду. Бібліотеки мають уникати дискримінаційних практик (наприклад, застав для ВПО) і створювати інституційну політику поваги та рівного доступу. Важливо забезпечити підтримку вразливих груп: людей з інвалідністю, осіб старшого віку, батьків із дітьми тощо.

Інституціалізація досвіду роботи з ВПО у державній культурній політиці

Досвід роботи публічних бібліотек із внутрішньо переміщеними особами варто закріпити на рівні державної культурної політики. Це означає, що Міністерство культури та місцеві департаменти мають включити підтримку адаптивних, соціальних і культурних програм для ВПО до своїх стратегічних документів. Важливо також передбачити стабільне фінансування таких ініціатив, особливо у громадах, які приймають велику кількість переселенців. Окрему увагу слід приділити підвищенню кваліфікації бібліотекарів: вони мають бути підготовлені до роботи з вразливими групами, володіти навичками кризової чутливості, фасилітації та співпраці з іншими секторами. Крім того, держава має сприяти створенню інклюзивного середовища в бібліотеках. Ідеться як про фізичну доступність, так і про наявність спеціальних книжкових форматів і цифрових інтерфейсів для людей із порушеннями зору чи слуху.

Це дозволить зробити бібліотеки більш відкритими та дружніми до всіх категорій користувачів.

Отже, публічні бібліотеки мають реальний потенціал стати важливою частиною системи підтримки внутрішньо переміщених осіб. Вони здатні не лише надавати доступ до інформації чи культурного дозвілля, а й виконувати функції емоційної підтримки, соціального включення, орієнтації в новому середовищі. Проте реалізація цього потенціалу потребує цілеспрямованих змін. Зокрема, розробки програм, адаптованих до різних типів користувачів, запровадження системного збору зворотного зв'язку, підтримки бібліотекарів як ключових фігур взаємодії з громадою, а також формування стабільної, передбачуваної пропозиції подій і послуг.

Не менш важливо інтегрувати цей досвід у державну політику, забезпечивши належне фінансування, інституційне визнання, доступність бібліотек для всіх груп населення та міжсекторальну співпрацю. Усі ці рекомендації спрямовані на перетворення бібліотек на відкриті, чутливі до досвіду, гнучкі простори довіри, які здатні реагувати на виклики часу та потреби громади. Такий підхід не лише підсилює соціальну функцію бібліотек, а й робить їх невід'ємною частиною стратегії стійкого відновлення суспільства в умовах війни й переміщення.

Висновки до розділу 3

Аналіз емпіричних даних, зібраних шляхом глибоких інтерв'ю з внутрішньо переміщеними особами, які користуються послугами бібліотек у Києві та Київській області, дозволив побачити бібліотеку як складний і багатофункціональний соціальний простір, що виконує низку ключових ролей у повсякденному житті ВПО. Бібліотеки не обмежуються традиційною функцією доступу до знань, а постають місцями емоційної стабілізації, неформального спілкування, соціальної підтримки й участі у спільноті.

Читання для багатьох респондентів стало практикою самозаспокоєння і психоемоційної регуляції. Простір бібліотеки, з її тишею, передбачуваністю і доступністю, допомагає відновити внутрішній ритм життя в умовах нестабільності. Регулярне відвідування бібліотеки сприяє формуванню повсякденної

рутини, що, своєю чергою, слугують опорою в процесі адаптації до нового середовища.

Соціальний аспект бібліотечного досвіду розкривається через повсякденні взаємодії: нові знайомства, тепле спілкування, довірливі стосунки з працівниками бібліотеки. Працівники бібліотек відіграють важливу роль у формуванні простору підтримки. Вони створюють умови, в яких кожен може відчувати повагу, прийняття й людське ставлення.

Досвід інформативного та освітнього користування бібліотекою варіюється: частина респондентів отримує доступ до необхідної інформації, інші – вказують на нерозвиненість певних сервісів або брак поінформованості. Культурні заходи, що відбуваються на базі бібліотек, здебільшого оцінюються позитивно, хоча потребують більшої персоналізації. Увага до чутливості, емоційного контексту і включення переселенського досвіду є важливим кроком до формування більш релевантної політики бібліотек.

Результати дослідження також дозволили побудувати типологію користувачів бібліотек серед ВПО - від активістів-спільнотворців і емоційно залучених до прагматичних і дистанційованих користувачів. Ця типологія є аналітичним інструментом, що дає змогу краще зрозуміти потреби різних груп, розробити диференційовані стратегії залучення, а також адаптувати бібліотечні послуги під реальне соціальне розмаїття аудиторії.

Окрім цього, було розроблено низку рекомендацій, які допоможуть покращити здатність бібліотек відповідати на культурним і соціальним потребам внутрішньо переміщених осіб та сприяти формуванню згуртованих громад.

У сукупності, результати підрозділу доводять: публічні бібліотеки в Україні здатні виконувати роль осередків культурного відновлення, психосоціальної підтримки та громадської інтеграції за умови чутливості та уважності до користувачів і їх потреб, підтримки працівників, міжсекторальної співпраці та сталого розвитку інфраструктури.

ВИСНОВКИ

Ця робота стала спробою переосмислити звичне уявлення про публічні бібліотеки, натомість побачити в них простір людських взаємодій, місце повсякденного життя, точку адаптації, турботи й відновлення. Вона виникла з актуального суспільного запиту: з потреби зрозуміти, як саме бібліотеки можуть підтримати внутрішньо переміщених осіб у часі, коли все звичне - дім, соціальні зв'язки, ідентичність - опинилося під загрозою або втратило визначеність.

У першому розділі було окреслено теоретичні підходи, які дозволяють розглядати бібліотеку не лише як інфраструктуру зберігання знань чи книг, а як соціальний інститут, що активно бере участь у формуванні солідарності, спільнот і відчуття приналежності. Концепції функціоналізму, символічного інтеракціонізму, «третього місця», «місця людей», соціальних практик та теорії соціального капіталу дозволили інтерпретувати бібліотеку як активного агента соціалізації, підтримки та інтеграції, особливо в умовах суспільної турбулентності.

Аналіз міжнародного досвіду довів: бібліотеки по всьому світу стають просторами психоемоційної підтримки. Вони здатні дати людині не лише інформацію, а й відчуття безпеки, присутності. Також було систематизовано функції бібліотек у воєнний час в Україні. Вони стали точками доступу до базових сервісів, центрами соціальної інтеграції, місцями гуманітарної присутності. У цьому сенсі бібліотека не просто «вижила» у складних умовах, а й розкрилася.

Другий розділ поєднав теоретичні рамки адаптації, мобільності, травми та «пошуку дому» з аналізом українського контексту. Через огляд підходів до вимушеного переселення було окреслено, що адаптація не є одномоментною подією, а радше довготривалим процесом, у якому люди створюють нові практики, намагаються «приземлитись» у місті, відновити рутину, сформувати довіру. Також вдалося проаналізувати, що допомагає людям інтегруватися в нові громади, а що, навпаки, гальмує цей процес. До ресурсів належать підтримка близьких, відкритість спільнот, культурна участь, доступ до освіти. А серед бар'єрів - емоційне виснаження, відсутність стабільності, невизначеність майбутнього. Також, аналіз українських аналітичних звітів, зокрема даних МОМ, дозволив зафіксувати масштаби

переміщення, основні потреби, тривалість адаптації, профіль ВПО та ключові виклики.

У третьому розділі було здійснено глибинне емпіричне занурення в досвід внутрішньо переміщених осіб. Через серію інтерв'ю з користувачами київських бібліотек було зібрано матеріал, який дозволив відтворити ландшафт потреб, практик, емоцій, очікувань і бар'єрів. Було з'ясовано, як вони користуються бібліотекою, що шукають у ній, як сприймають її простір. У результаті було виокремлено кілька типів користувачів: від «тихих відвідувачів» до активних творців спільноти. Усі ці практики про турботу, пошук себе і вкорінення.

Саме на основі цього досвіду та аналітики були сформульовані практичні рекомендації щодо покращення функціонування бібліотек як просторів підтримки для ВПО. Йдеться про гнучкі, чутливі, людиноцентричні підходи: слухати користувачів, створювати безпечні простори, підтримувати бібліотекарів, розвивати партнерства.

У підсумку можна сказати: публічна бібліотека - це не тільки місце книжок. Це місце, де люди повертаються до себе. Це інституція, яка здатна підтримати людину в момент її вразливості, допомогти відновити рутину, знайти нові зв'язки, відчувати себе частиною міста, громади, країни. Її соціальна функція в умовах війни критично важлива. Саме бібліотеки можуть стати інституційними "місцями сили", особливо там, де немає інших ресурсів.

Розширення цієї ролі залежить не лише від політик чи фінансування, а й від довіри, спільного розуміння значущості бібліотек і віри в силу щоденного, нехай і непомітного, людського контакту. Робота бібліотек у часи війни - це не просто сервіс, а щоденна турбота, яка допомагає людям триматися, знаходити опору й знову відчувати себе частиною спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ашаренкова, Н. Г. (2006). Історія та еволюція поняття «публічна бібліотека». *Бібліотечний вісник*, (1), 9–14.

Бізнес-область. (2023). *У Чорткові передали книги для бібліотеки на деокупованій території*. <https://biznesoblast.com/regions/te/68772/>

Верховна Рада України. (1995, 27 січня). *Закон України про бібліотеки і бібліотечну справу*. Відомості Верховної Ради України, № 5, ст. 30. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>

ВОУНБ ім. Тімірязєва. (2022). *Проект «Голоси живої історії»*. <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2022-rik/proekt-golosi-zhivonii-istoriii-2022>

Гал-інфо. (2022). *Vivat пропонує благодійний збір книжок для дітей з деокупованих територій Харківщини*. https://galinfo.com.ua/news/vivat_proponuie_blagodiyyny_zbir_knyzhok_dlya_ditey_z_deokupovanyh_terytoriy_harkivshchyny_391997.html

Детектор медіа. (2025, 9 квітня). *Благодійна акція “Українським дітям — українську книгу” встановила рекорд України*. <https://detector.media/infospace/article/239845/2025-04-09-blagodiyna-aktsiya-ukrainskym-dityam-ukrainsku-knygu-vstanovyla-rekord-ukrainy/>

Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека. *Бібліотеки під час війни*. <https://www.biblioteka.uz.ua/war/>

Закарпаття онлайн; Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. (2023). *Ужгородський сезон TATOHUB та інші події*. <https://zakarpattya.net.ua/News/223590-Kontsert-Kapurkova-knyzhka-ioha-i-taiska-kukhnia%3A-v-Uzhhorodi-startuie-novy-sezon-TATOHUB>

Запорізька обласна державна адміністрація. (2023). *Долучайтесь до всеукраїнської акції «Книги для незламних»*. <https://www.zoda.gov.ua/news/61923/doluchaytes-do-vseukrajinskoji-aktsiji-knigi-dlya-neskorenih.html>

Київська міська рада. *Безкоштовні курси для ВПО*. https://kyivcity.gov.ua/oholoshennia/pro_bezkoshtovni_kursi_v_ramkakh_proyektu_p_osilennya_konkurentospromozhnosti_ta_integratsiya_vnutrishno-peremischenikh_osib_do_ekonomichno_diyalnosti_regionu_v_suchasnikh_realiyakh_u_kivskiy_ta_ivano-frankivskiy_oblastyakh/

Кузьменко, О. І., & Загуменна, В. В. (2021). Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, (3), 7–13. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2021_3_7

Литовченко, І. В. (2013). Соціальний інститут як об'єкт соціально-філософського аналізу. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*, (2), 43–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_11

Львівська обласна державна адміністрація. (2024). *Публічні бібліотеки Львівщини — простори підтримки у час війни*. <https://loda.gov.ua/news/49637>

Літературна газета. (2023). *Благодійна акція «Книжкова естафета» побувала на батьківщині Ліни Костенко*. <https://litgazeta.com.ua/news/vid-uzyna-do-rzhyshcheva-blahodijna-aktsiia-knyzhkova-estafeta-pobuvala-na-batkivshchyni-liny-kostenko/>

Матвійчук, О. Є. (2010). Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія. Київський університет імені Бориса Грінченка. http://library.kubg.edu.ua/images/stories/News/2015/Biblioteka_yak_sociokyltirniy_instityt.pdf

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека. (2023). *Результати акції збору книжок для бібліотек Миколаївської області*.

<http://www.reglibrary.mk.ua/index.php/novini/6055-rezultati-aktsiji-zboru-knizhok-dlya-bibliotek-mikolajivskoji-oblasti-shcho-postrazhdali-vnaslidok-rosiskoji-agresi>

Мріємо та діємо. *ВільноХаб: платформа підтримки молоді.*
<https://mriemotadiemorazom.org/vilnohub>

Мінреінтеграції. (2023). *Бібліотеки як простір психосоціальної підтримки — тренінги* у *Києві.*
<https://mcsc.gov.ua/news/biblioteky-yak-prostir-psyhosocialnoyi-pidtrymky-u-kyievi-projshly-treniny-dlya-bibliotekariv>

Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого. *Бібліотечна освіта: Стан та перспективи.* <https://nlu.org.ua/article.php?id=150>

Національна історична бібліотека України. (2023). *VII Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька: Збірник тез.*
https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2023/12/17/vii_chytannya_2023_zbirnyk_tez.pdf

Національний інститут стратегічних досліджень. (2024). *Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання викликів.* <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>

Норт, Д. (2000). *Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки* (І. Дзюба, Пер.). Київ: Основи.

Освітній Технопарк. Роль публічних бібліотек у збереженні пам'яті війни. *Роль публічних бібліотек у збереженні пам'яті війни.* <https://oth.nlu.org.ua/?p=10426>

Слободяник, М. С. (1995). *Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій.* Київ: Редакція журналу «Бібліотечний вісник».

Старий Лев. (2022). *Даруємо книги для читачів з деокупованих територій — долучайтесь* і *ви.*
<https://starylev.com.ua/news/daruyemo-knygy-dlya-cytaciv-z-deokupovanyx-terytoriy-doluchaytesya-i-vy>

Суспільне Київ. (2024). *Коворкінг та «Пункт незламності»: Оновлені функції бібліотек Київщини під час війни.*
<https://suspilne.media/kyiv/588523-kovorking-ta-punkt-nezlamnosti-onovleni-funkcii-bibliotek-kiivsini-pid-cas-vijni/>

Суспільне Миколаїв. (2022, 17 червня). *У Миколаєві співробітники бібліотек збирають хронологію повномасштабної війни.*
<https://suspilne.media/mykolaiv/240782-u-mikolaevi-spivrobitniki-bibliotek-zbiraut-hronologiu-povnomasstabnoi-vijni/>

Суспільне Полтава. (2023, 2 лютого). *У Полтаві збирають книги для жителів деокупованих територій Харківщини.*
<https://suspilne.media/poltava/324542-u-poltavi-zbiraut-knigi-dla-ziteliv-deokupovanih-teritorij-harkivsini/>

Суспільне Рівне. (2022, 6 грудня). *Як у Рівному збирають українські книжки для дітей на деокупованих територіях Харківщини.*
<https://suspilne.media/rivne/297424-ak-u-rivnomu-zbiraut-ukrainski-knizki-dla-ditej-na-deokupovanih-teritoriah-harkivsini/>

Танчин, І. З. (2005). *Соціологія: Навчальний посібник*. Львів: Українська академія друкарства.

Українська бібліотечна асоціація. (2023). *Проект Рівненського обласного відділення: Бібліотекарі України та Німеччини — разом до перемоги.*
<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5032-proiekt-rivnenskoho-oblasnoho-viddilenia-bibliotekari-ukrainy-ta-nimechchyny-razom-do-peremohy>

Українська бібліотечна асоціація. (2023, 7 червня). *Конкурс заявок для бібліотек «Працюємо на Перемогу!»*
<https://ula.org.ua/novyny-ta-podii/novyny/5077-konkurs-zaiavok-dlia-bibliotek-pratsiuiemo-na-peremohu>

Херсонська обласна бібліотека. (2023). *Проект «Херсонщина нескорена».*

<https://krai.lib.kherson.ua/hersonshchina-neskorena.htm>

Центральна бібліотечна система м. Хмельницький. *Сила незламності*.
https://www.cbs.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=81&dep_cur=578

Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. (2024, 22 січня). *Меморіалізація пам'яті російсько-української війни*.
https://chernihiv-lib.org.ua/news/memorializacija_pam_jati_rosijsko_ukrajinskoji_vijni/2024-01-22-4238

Інформатор Калуш. (2022, 20 липня). *У Долинській бібліотеці стартував еко-проект*.
<https://kalush.informator.ua/2022/07/20/u-dolynskij-biblioteczi-startuvav-eko-proyekt-cherez-prekrasne-v-pryrodi-do-prekrasnogo-v-lyudyni/>

Aabø, S., & Audunson, R. (2012). Use of library space and the library as place. *Library & Information Science Research*, 34(2), 138–149.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.06.002>

Aabø, S., Audunson, R., & Vårheim, A. (2010). The role of public libraries in the development of social capital. *Library & Information Science Research*, 32(1), 16–26.

Adetayo, A. J., Komolafe, S. R., & Ajayi, K. (2022). Wars and sanctions: Do libraries have a role to play? *Reference Librarian*, 63(3–4), 123–139.
<https://doi.org/10.1080/02763877.2022.2100559>

Ager, A., & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

Atlestam, I., Brunnström, A. C., & Myhre, R. (2011). Collection development for immigrants—What to purchase, and why? Findings in Gothenburg, Sweden. *IFLA Journal*, 37(1), 69–79. <https://doi.org/10.1177/0340035210397308>

- Audunson, R., Essmat, S., & Aabø, S. (2011). Public libraries: A meeting place for immigrant women? *Library & Information Science Research*, 33(3), 220–227. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2011.01.003>
- Baker, W. E. (1990). Market networks and corporate behavior. *American Journal of Sociology*, 96(3), 589–625. <https://doi.org/10.1086/229573>
- Baker, W. E. (2000). *Achieving success through social capital: Tapping the hidden resources in your personal and business networks*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Blumer, H. (1986). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Brun, C. (2015). Home as a critical value: From shelter to home in Georgi. *Refuge*, 31, 43–52.
- Bruxvoort, D. (2016). Library as third place. *SCONUL Focus*, 68, 13–14.
- Burt, R. S. (1995). *Structural holes: The social structure of competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cacioppo, J. T., & Hawkley, L. C. (2009). Perceived social isolation and cognition. *Trends in Cognitive Sciences*, 13(10), 447–454.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Oxford: Blackwell. (Note: ім'я “Manuel” було подано як ім'я, виправлено на правильне — Manuel Castells)
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94(Supplement), 95–120.

Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.

Durkheim, E. (2023). The division of labour in society. In *Social theory Re-wired* (pp. 15-34). Routledge.

Fastiv News. (2023). *Як фастівчани збирали україномовні книги для сільської бібліотеки на Миколаївщині*. <https://fastivnews.city/blogs/269775/yak-fastivchani-zbirali-ukrainomovni-knigi-dlya-silskoi-biblioteki-na-mikolaivschini>

Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press. [10.1017/S0034670500020556](https://doi.org/10.1017/S0034670500020556)

Fukuyama, F. (1999). *The great disruption: Human nature and the reconstitution of social order*. New York: Free Press. [10.1177/03058298990280030427openurl.ebsco.com+2](https://doi.org/10.1177/03058298990280030427openurl.ebsco.com+2)

Fuller-Gregory, C. (2020). Reimagining the library as third place. *Public Libraries*, 59(4), 9–11.

Goffman, E. (2002). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Anchor Books. <https://doi.org/10.1215/08992363-8090145>

Goffman, E. (2017). *Interaction ritual: Essays in face-to-face behavior*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203788387>

Hall, S. (1996). Who needs identity? In S. Hall & P. du Gay (Eds.), *Questions of cultural identity* (pp. 1–17). London: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446221907.n1>

Highmore, B. (Ed.). (2002). *The everyday life reader*. Routledge.

IDF Widows and Orphans Organization. (n.d.). Homepage. *Homepage*. <https://www.idfwo.org/en/>

Interfax-Україна. (2024, березня 5). *У бібліотеках на деокупованих територіях бракує книжок українською мовою — Міністерство культури*. <https://interfax.com.ua/news/general/1037457.html>

Israel Ministry of Defense. *Izkor Memorial Database*. <https://www.izkor.gov.il/en/>

- Johnston, J., & Audunson, R. (2019). Supporting immigrants' political integration through discussion and debate in public libraries. *Journal of Librarianship and Information Science*, 51(1), 228–242. <https://doi.org/10.1177/0961000617709056>
- Koontz, C., & Gubbin, B. (Eds.). (2010). IFLA public library service guidelines (Vol. 147). Walter de Gruyter <https://doi.org/10.1515/9783110232271>
- Lawson, K. (2004). Libraries in the USA as traditional and virtual 'third places'. *New Library World*, 105(3/4), 125–130. <https://doi.org/10.1108/03074800410526758>
- Library of Congress. *Veterans History Project: About this program*. <https://www.loc.gov/programs/veterans-history-project/about-this-program/>
- Lin, N. (2001). *Social capital: A theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815447>
- LiveLibrary. (2023). Донецька обласна бібліотека потребує допомоги. *Донецька обласна бібліотека потребує допомоги*. <https://livelibrary.com.ua/news/donetsk-regional-library-needs-help/>
- Malkki, L. H. (1995). Refugees and exile: From 'refugee studies' to the national order of things. *Annual Review of Anthropology*, 24, 495–523. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.002431>
- McColvin, L. R. (1942). *The public library system of Great Britain: A report on its present condition with proposals for post-war reorganization*. London: Library Association.
- Mikiewicz, P. (2014). *Kapitał społeczny i edukacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mills, C. W. (2019). The power elite. In *Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective, Second Edition* (pp. 202-211). Routledge.
- National Library of Israel. *7 October victims: Memorial exhibition*. <https://www.nli.org.il/en/visit/exhibitions-and-displays/displays/7-october-victims>

Oldenburg, R. (1989). *The great good place*. Paragon House.

Parsons, T. (2013). *The social system*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9780203992951>

PEN Ukraine. (2023). *Понад дві тисячі книжок для пошкоджених і зруйнованих бібліотек Миколаївщини зібрали під час всеукраїнської акції*.
<https://pen.org.ua/ponad-dvi-tysyachi-knyzhok-dlya-poshkodzenykh-i-zrujnovanykh-bibliotek-mykolayivscshyny-zibraly-pid-chas-vseukrayinskoyi-akcii>

PEN Ukraine. (2023). *Український ПЕН побував із волонтерською поїздкою на Сумщині*. <https://pen.org.ua/ukrayinskyj-pen-pobuvav-iz-volonterskoyu-poyizdkoyu-na-sumscshyni>

PEN Ukraine. (2024). *Український ПЕН передав зібрані книжки чернігівським бібліотекам*. <https://pen.org.ua/ukrayinskyj-pen-peredav-zibrani-knyzhky-chernihivskym-bibliotekam>

Pfingst, A., & Fabos, A. (2021). Making homes in limbo: A conceptual framework. *Migration and Society*, 4(1), 61–76. <https://doi.org/10.25071/1920-7336.40138>

Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.1>

Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Putnam, R. D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and community in the twenty-first century. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), 137–174. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2007.00176.x>

Putnam, R. D., Feldstein, L. M., & Cohen, D. (2003). *Better together: Restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.

- Shelton, A. (2004). 'Books everywhere and always': A history of London public libraries during the Second World War. *Library and Information Research*, 28(90). <https://doi.org/10.29173/lirg171>
- Shields, R. (2009). Henri Lefebvre: La production de l'espace. *Estudios Urbanos y Regionales*, (63), 7–17.
- Shove, E., Pantzar, M., & Watson, M. (2012). *The dynamics of social practice: Everyday life and how it changes*. London: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446250655>
- Shuva, N. Z. (2023). "Everybody thinks public libraries have only books": Public library usage and settlement of Bangladeshi immigrants in Canada. *Public Library Quarterly*, 42(3), 242–267. <https://doi.org/10.1080/01616846.2022.2074244>
- Shuva, N. Z. (2024). More than a place for social capital creation: Public library as a place for immigrants' social integration. *Journal of Librarianship and Information Science*, 00(0), 1–15. <https://doi.org/10.1177/09610006241286910erudit.org+6>
- Soja, E. W. (2010). *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816666676.001.0001>
- Spencer, H. (1876). *The principles of sociology* (Vol. 1). Williams and Norgate.
- Stieg, M. (1992). The Second World War and the public libraries of Nazi Germany. *Journal of Contemporary History*, 27(1), 23–40. <https://doi.org/10.1177/002200949202700102>
- Times of Israel. (2024). *On Memorial Day, honoring the fallen and giving solace to the living*. <https://www.timesofisrael.com/on-memorial-day-honoring-the-fallen-and-giving-solace-to-the-living/>
- Urry, J. (2007). *Mobilities*. Polity Press.
- Varta. (2023). *У Харкові передали книги для дітей на звільнених територіях*. <https://varta.kharkov.ua/news/art/1228072>

Vårheim, A. (2007). Social capital and public libraries: The need for research. *Library & Information Science Research*, 29(3), 416–428.
<https://doi.org/10.1016/j.lisr.2007.04.009>

Vårheim, A. (2014). Trust in libraries and trust in most people: Social capital creation in the public library. *Library Quarterly*, 84(3), 258–277. <https://doi.org/10.1086/676487>

Veblen, T. (2017). *The theory of the leisure class*. Routledge.

Weeks, L. (2015, July 4). When America's librarians went to war. National Public Radio. <https://www.npr.org/sections/npr-history-dept/2015/07/04/418840245/when-americas-librarians-went-to-war>

Wiegand, W. A. (2015). *Part of our lives: A people's history of the American public library*. Oxford University Press.

ДОДАТКИ

Додаток А

Гайд напівструктурованого інтерв'ю

Знайомство, представлення

Передісторія переміщення

(Адаптація, початкові бар'єри)

1. Розкажіть трохи про себе. Як вас звати, скільки Вам років? Звідки ви переїхали? Скільки часу тут живете?
2. Якими були перші труднощі після переїзду?
3. Які ресурси допомагали вам у перші тижні?

Досвід відвідування бібліотек

1. Чи відвідували ви бібліотеки в новому місті? Як дізналися про цю?
2. Що спонукало звернутися до бібліотеки (інтерес, потреба, порада, випадково)?
3. Як часто ви користуєтеся бібліотекою? Що саме вас цікавить (книги, інтернет, заходи, курси)?

Читальні практики і фонд

1. Які види літератури/жанрів ви берете найчастіше?
2. Чи задоволені ви якістю та різноманітністю фонду?
3. Чи легко вам знаходити потрібні книжки (онлайн-каталог, індекс, допомога персоналу)?
4. Чи читаєте ви тут на місці чи переважно берете додому?

Культурна участь

1. Розкажіть про події чи зустрічі, у яких ви брали участь у бібліотеці за останні місяці.
2. Яку цінність для вас мають ці заходи та як вони впливають на ваше відчуття спільноти та приналежності до неї, ідентичності?
3. Чи відвідували ви події, присвячені українській культурі (мова, література, історія)?

4. Чи були культурні ініціативи, які ви б хотіли бачити в бібліотеці, але їх поки немає?
5. Чи змінилося ваше ставлення до бібліотеки після того, як ви почали брати участь у заходах, і якщо так - як саме?

Освітні та інформаційні можливості

1. Які освітні програми чи курси пропонує бібліотека?
2. Чи брали ви участь у таких програмах? Які саме?
3. Як оцінюєте якість і доступність цих можливостей?
4. Чи використовуєте ви бібліотеку для пошуку інформації (зв'язок з державними сервісами, юридичні консультації, допомога в працевлаштуванні)?
5. Чи відчуваєте, що завдяки бібліотеці підвищили свою інформованість або навички?
6. Які освітні чи інформаційні сервіси вам би були ще корисні?

Психоемоційні заходи

1. Чи пропонувала бібліотека заходи, спрямовані на емоційне розвантаження (арт-терапія, медитація, групи підтримки тощо)?
2. Як часто ви брали участь у таких сесіях і що саме вам у них подобалося/не подобалося?
3. Які ефекти відчували під час і після цих заходів (зниження тривоги, полегшення, натхнення тощо)?
4. Чи вважаєте ви, що бібліотека має достатньо ресурсів і компетенцій для проведення психологічної підтримки?
5. Які формати психоемоційної підтримки ви б хотіли бачити в бібліотеці в майбутньому?

Психоемоційна підтримка

1. Які емоції ви переживали під час першого візиту? А зараз?
2. Чи були моменти «перезавантаження» або «заспокоєння» в бібліотеці? Опишіть.
3. Що саме (меблі, світло, спілкування, тиша) формує у вас відчуття безпеки?
4. Які прояви доброзичливості чи підтримки ви помічали в бібліотеці?

5. Що могло б зробити ваше перебування в бібліотеці ще більш комфортним і підтримуючим?

Соціальні зв'язки та інтеграція

1. З ким ви найчастіше спілкуєтесь в бібліотеці? Яким чином зав'язали знайомства?
2. Які ресурси (інформація, емоції, практична допомога) ви отримали через ці зв'язки?
3. Чи допомогла бібліотека вам відчувати себе частиною місцевої громади? Як саме?

Потреби та враження

1. Що вам найбільше сподобалося в досвіді користування бібліотекою?
2. Чого, на вашу думку, не вистачає в бібліотеках для ВПО?
3. Які послуги або формати ви б запропонували додати?

Загальна оцінка

1. Як би ви оцінили роль бібліотек для людей, які пережили війну та переїзд?
2. Що, на вашу думку, бібліотеки можуть робити краще в таких ситуаціях?

Подяка та підсумок

Пояснення подальшого використання

Запит згоди

Нагадування про конфіденційність та права

Контакти та прощання

Додаток Б

Запрошення до участі в дослідженні

Запрошення до участі в дослідженні: “Бібліотеки як простір підтримки для ВПО”

Вас було вимушено переміщено через війну, і ви користувалися послугами публічних бібліотек у новому місті?

Мене звати Анна, я студентка Києво-Могилянської академії і наразі **проводжу дослідження в межах наукової роботи, щоб з’ясувати, як саме бібліотеки можуть допомагати внутрішньо переміщеним особам у період адаптації** — через культурні заходи, спілкування, доступ до ресурсів та безпечний простір.

Якщо **Ви**:

- є **внутрішньо переміщеною особою** після 24 лютого 2022 року;
 - хоч раз **відвідували бібліотеку** у новому місті;
 - **готові поділитися своїм досвідом** в інтерв’ю (онлайн або наживо — за згодою),
- Буду дуже вдячна за участь! Інтерв’ю триватиме близько 45–60 хвилин, усі відповіді залишаються конфіденційними.

Залишити заявку або поставити запитання можна тут:

Пошта – пошта@gmail.com

Номер телефону - +3800000000000

Ваш досвід допоможе зробити бібліотеки ще більш відкритими і корисними для тих, хто пережив вимушене переселення.

